

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

6

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Artūras Dubonis

6

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2018

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė	9
----------------	---

Straipsniai

Laimontas Karalius

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas	11
Types of the Grand Duchy of Lithuania Chancellery Books (1522–1540): Changes and Continuity. <i>Summary</i>	61

Darius Baronas

Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas	65
The First Patrons of Vilnius Friars Minor Conventual: A Study of King Sigismund the Old's Charter of 1522. <i>Summary</i>	100

Mindaugas Klovas

Privačios fundacijos ir donacijos stačiatikių cerkvėms bei vienuolynams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	101
Private Foundations and Donations to Orthodox Churches and Monasteries in the Grand Duchy of Lithuania in the Late 14th–early 16th Century. <i>Summary</i>	141

Karolis Čižauskas

Didiko valdžia, humanistai ir raudonas vaškas: Mikalojaus Radvilos suteiktis žemioniui Jonui Slavskiui	143
A Nobleman's Rule, Humanists and Red Wax: Mikalojus Radvila's Grant to Landowner Jan Sławski. <i>Summary</i>	170

Darius Antanavičius

Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygoje	173
The Unknown Appeals of the mid-16th Century Kaunas Citizens to the Assessors' Court and the Court <i>in Relationibus</i> in the So-called Voivodeship of Podlachia Books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	225

Darius Vilimas

Iš Kauno pavieto žemės teismo kasdienybės. Pavieto vazniai XVI a. pabaigoje	227
Everyday Matters in Kaunas Powiat Land Court. Powiat Voznys in the Late 16th Century <i>Summary</i>	248

Inga Ilarienė

Viešųjų notarų veikla Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijose XVI a.	251
Activities of Notaries Public in the Dioceses of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th Century. <i>Summary</i>	307

Tomas Čelkis

Kirviu ir kaltu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose	309
With an Axe and a Chisel: Signs of the Base-Born People in the Grand Duchy of Lithuania Sources of the 15th–16th Century. <i>Summary</i>	332

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo tribunolo raštvedyba: bylų registrų knygos	333
Record Keeping of the Supreme Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania: Case Registration Books. <i>Summary</i>	358

Publikacija*Jonas Drungilas, Mindaugas Šinkūnas*

1680 m. lietuviška priesaika dėl Svobiškio dvaro žemių	359
--	-----

Recenzijos

<i>Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Joniškis: Žiemų pradas „Simkala“, 2014. – 36 p.	
<i>Sėlos aktai = Acta Seloniae</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas „Simkala“, 2015. – 64 p. (<i>Darius Baronas</i>)	369
A. И. Груша, <i>Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)</i> , Минск: Беларуская навука, 2015. – 465 с. (<i>Mindaugas Klovas</i>)	374
<i>Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века</i> , подготовили А. Л. Хорошкевич (отв. ред.), С. В. Полехов (зам. отв. ред.), В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015. Т. 1 – 851, [12] с.; Т. 2 – 520, [2] с.; илл.; 6 генеал. табл.; 2 кар. (<i>Vita Diemantaitė</i>)	381
Santrumpos	385
Apie autorius	387
Autoriams	389
Guide for Authors	393

fundacijų ir donacijų, kuriomis laikome žemių kunigaikščių, didikų ir bajorų išduotus dokumentus, raida⁵. Paprastai šie dokumentai buvo sudaromi stačiatikiškoje aplinkoje, galima manyti, menkiausiai patyrusioje lotyniškosios rašytinės kultūros įtaka⁶. Tiriamas jų paplitimas, išdavėjai ir gavėjai, dokumentų patvirtinimas, formuliaras ir kita. Tyrimas apima laikotarpį nuo ankstyviausių žinomų šios rūšies dokumentų XIV a. pabaigoje iki 1529 m. Pirmojo Lietuvos Statuto, kuris laikytinas tam tikru rašytinės kultūros sklaidos slenksčiu.

Dokumentų išlikimo problema, skaičius ir geografija

Iš viso aptiktos 107 fundacijos ir donacijos, skirtos stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams. Didžioji dalis žinoma tik iš vėlesnių nuorašų (80 dokumentų, t. y. apie 75 proc.), disponuojama 14 originalų (apie 13 proc.) ir 13 dokumentų žinomi tik registrų forma (apie 12 proc.). Taigi formuliario analizei buvo galima panaudoti 90 dokumentų. Dokumentų chronologinės ribos apima XIV a. pabaigą–1528 m. Lentelėje Nr. 1 matyti tendencijos: iki XV a. vidurio sutinkami tik pavieniai dokumentai, tačiau nuo 5 dešimtmečio dokumentų skaičius nuosekliai didėjo iki pat XVI a. 3 dešimtmečio, kada fiksuojama beveik tris kartus mažiau išduotų dokumentų. Tarp donacijų skaičių mažinančių veiksnių istoriografijoje nurodoma į dar Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos laikais pradėtą naujų cerkvių

⁵ Privačiais laikome tuos dokumentus, kuriais buvo užrašomas asmeninės žemių kunigaikščių, didikų ir bajorų valdos ar kitas turtas. Atskiriame viešuosius dokumentus, kuriais laikome didžiojo kunigaikščio, kaip visos LDK suvereno, privilegijas, taip pat pareigūnų dokumentus, kurie buvo tiesiogiai susiję su pareigybinėmis funkcijomis. Todėl į tyrimą neįtrauktos didikų kunigaikščių privilegijos, skirtos jų globojamoms stačiatikių cerkvėms (plg.: K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, p. 11), ir kitų asmenų užrašymų patvirtinimai.

⁶ Istoriografijoje jau seniai buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje Ldk kanceliarijos dokumentų, surašytų rusėnų kalba, formuliaras buvo gerokai paveiktas lotyniškųjų. Žr. K. Chodyncki, „O wpływach polskich na dokument ruski W. Ks. Litewskiego“, *Zjazd historyków polskich w Poznaniu. Sekcja 6. Pamiętnik IV*, 1925, p. 1–7; M. Kosman, „Dokumenty wielkiego księcia Witolda“, *Studia Źródłoznawcze*, t. 16, Warszawa-Poznań, 1971, p. 139–169; K. Pietkiewicz, „Dokument ruski w kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506)“, *Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku. Studia ofiarowane Prof. dr. hab. Jerzemu Ochmańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Poznań, 1994, p. 65–86; E. Gudavičius, *Lietuvos akto promulgacijos kelias: nuo Vytauto kanceliarijos iki Lietuvos Metrikos*, Vilnius, 2006; K. Pietkiewicz, „Uwagi o dokumencie łańciskim w praktyce kancelarii Litewskiej“, *Praeities pėdsakais. Skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius, 2007, p. 119–134; K. Pietkiewicz, *Paleografia Ruska*, Warszawa, 2015, p. 412–423 ir kt.

statybos LDK kontrolę, nors iš tikrųjų kažkokių didesnių draudimų nebuvo⁷. Dovanojimų gausėjimas nuo XV a. 5 dešimtmečio sietinas su 1434 m. Ldk Žygimanto Kęstutaičio privilegija, kuria buvo sulygintos katalikų ir stačiatikių teisės⁸. XV a. pabaiga istorikų vertinama kaip naujas etapas, kai pagausėjo Stačiatikių Bažnyčiai skirtų žemės valdų dovanojimų⁹. Tai sutapo su tam tikru Stačiatikių Bažnyčios autoriteto stiprėjimu. Prie jo prisidėjo stačiatikės Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Elenos gyvenimas LDK¹⁰ ir stačiatikio kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio iškilimas¹¹, taip pat 1499 m. Aleksandro patvirtintas teisių rinkinys, suteikęs metropolitui jo metropolijos ir visų jos vyskupysčių valdų teisminį imunitetą ir kt.¹² Be to, XV a. pabaigoje prasidėjo karai su Maskva, o tai irgi galėjo paskatinti remti Stačiatikių Bažnyčią. Todėl XVI a. 3 dešimtmetyje pastebimą donacinių dokumentų mažėjimą galima sąlygiškai sieti ir su 1522 m. paliaubomis.

Lentelė Nr. 1. Rusėniškų privačių fundacijų ir donacijų chronologija ir skaičius

Amžius	XIV	XV										XVI			Iš viso
Dešimtmetis	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	
Dokumentų skaičius	1	1	–	–	1	5	6	7	3	9	9	21	34	10	107

Žinoma bent 31 skirtinga fundacijų ir donacijų išdavimo vieta. Daugiausia dokumentų buvo išduota Pinske (25 dokumentai) ir Mstislavlyje (15 dokumentų), po kelis – Kijeve, Slucke, Vilniuje, Kobrine ir Naugarduke. Kitur žinoma tik apie pavienius dokumentus. Dažniausiai šios rūšies dokumentai buvo sudaromi kunigaikščių rezidentiniuose miestuose ir neretai sutapo su funduojamų stačiatikių cerkvių ar vienuolynų vietomis arba buvo netoli jų (apie 50 proc. dokumentų). Kita dalis dokumentų buvo sudaromi gana toli nuo funduojamų ar donuojamų bažnytinių institucijų vietų (apie 34 proc. dokumentų). Pavyzdžiui, donacijos Laurušavo vienuolynui

⁷ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. V. Ališauskas, Vilnius, 2006, p. 113.

⁸ В. Ульяновский, *История Церкви*, кн. 1, p. 110.

⁹ Ten pat, p. 223.

¹⁰ Plg., R. Ragauskienė, „Lietuvos Didžiosios kunigaikštienės Elenos (1476–1513) patronatas“, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, Vilnius, 2007, p. 99–112.

¹¹ R. Ragauskienė, „Konstantino Ostrogiškio turtas ir religinė mecenatystė“, *Kunigaikščiai Ostrogiškiai*, Vilnius, 2016, p. 91–95; T. Kempa, *Dzieje rodu Ostrogskich*, Toruń, 2002, p. 46–49.

¹² K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie*, p. 159–160.

buvo išduotos Turece [3]¹³, Naugarduke [30], Vilniuje [37] ir Senoje [93], o Kijevo vienuolynams – Trakuose [23], Mlene (netoli Putivlio) [43], Olevske [72] ir Pinske [83]. Išskirtiniu atveju laikytina 1459 m. Kijeve išduota donacija Švč. Trejybės ir šv. Sergijaus vienuolynui, buvusiam netoli Maskvos [14].

Nėra žinoma apie Stačiatikių Bažnyčios LDK bandymus centralizuotai rūpintis dokumentų išsaugojimu, t. y. duomenų apie kokias nors darytas dokumentų nuorašų knygas nerasta. Tad LDK atveju ši problema tebėra aktuali. O Maskvos metropolito katedros nuorašų knyga buvo pradėta tvarkyti maždaug 1538 m., vėliau papildyta¹⁴. Kita vertus, unitų archyvo atvejis rodo, kad nebuvo pasirūpinta net dokumentų registru, o ką jau kalbėti apie nuorašų knygas¹⁵. Atrodo, kad dokumentų saugojimu daugiausia savarankiškai rūpinosi kiekvienas stačiatikių vienuolynas ar cerkvė. Daugiausia dokumentų išliko skirtų atskiriems stačiatikių vienuolynams, kurie gebėjo geriau pasirūpinti jų išsaugojimu. XIX a. paskelbtose dokumentų publikacijose minimos stačiatikių vienuolynų dokumentų knygos, pavyzdžiui, Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolyno dokumentų knyga, kuri buvo saugoma Kijevo dvasinėje akademijoje¹⁶. Šio darbo autoriui nėra žinoma, koks jos likimas, taip pat neaiški ir jos forma, nors atrodo, kad ją galėjo sudaryti originalūs dokumentai. Kai kurie vienuolynai stengėsi pasirūpinti ir valdovo patvirtinimais. Štai Mstislavlio šv. Anupro vienuolynas išsirūpino 1520 m.(?) Žygimanto Senojo ir 1633 m. Vladislovo IV Vazos privilegijas, kuriomis buvo patvirtinti visi buvę dovanojimai (5 privačios donacijos)¹⁷. Tačiau tokių atvejų žinoma nedaug, paprastai kiti stačiatikių vienuolynai ir cerkvės gaudavo tik pavienių užrašymų patvirtinimus¹⁸.

¹³ Čia ir toliau [nurodomas dokumento numeris] Priede.

¹⁴ Б. М. Клосс, „О составе копийной книги Московского митрополичьего дома“, *Вспомогательные исторические дисциплины*, т. 5, 1973, p. 107–112.

¹⁵ *Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов*, т. 1 (1470–1700), Санкт Петербург, 1897, p. III–VII.

¹⁶ „из книги документовъ Пустынно–Никольскаго монастыря, находящейся въ библиотекѣ К. Дух. Академии, нр. 219“, žr. *Архив Юго-Западной Руси, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 1, т. 6: Акты о церковно-религиозныхъ отношенияхъ въ Юго-Западной Руси, 1322–1648 [toliau – *АЮ-ЗР*, 1883], Киев, 1883, нр. VIII, p. 14, 15 ir kt.

¹⁷ Įrašas Lietuvos Metrikoje, žr. Российский государственный архив древних актов, f. 386, ар. 1, б. 106, л. 501–502 [naudotasi Lietuvos valstybiniame istorijos archyve saugomu mikrofilmu].

¹⁸ Pvz., 1493 m. kunigaikščio Ivano Semionovičiaus Kobrinskio donaciją, skirtą Kijevo vienuolynui [23], valdovas patvirtino 1567 m. ir įrašė į LM, žr. *Акты, относящиеся къ истрии Западной России, собранные и изданные археографическою комиссией*, т. 1 (1340–1506), Санкт Петербург, 1846, нр. 111.

Dalis Slucko ir Pinsko kunigaikštystėse buvusių stačiatikių cerkvių ir vienuolynų dokumentų atsidūrė 1554 m. knygoje, kuri buvo sudaryta Lenkijos karalienės ir Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Bonos Sforcos valdų revizijos metu¹⁹. Taip pat keli dokumentai buvo įrašyti į XVI–XVII a. LDK Vyriausiojo Tribunolo²⁰ ir kitų teismų knygas²¹.

Dokumentų medžiaga buvo pergamentas ir popierius. Ant pergamento buvo surašyti 39 dokumentai 1433–1520 m. ir 21 dokumentas – ant popieriaus 1459–1525 m. (žr. Priede). Popierius dažniau naudotas nuo XV a. 9 dešimtmečio.

Išdavėjai ir gavėjai

Dauguma fundacinių ir donacinių dokumentų, skirtų stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams, išdavėjų buvo kunigaikščių kilmės asmenys, kurie suteikė apie 69 proc. disponuojamų dokumentų. Likę 31 proc. – bajorijos atstovai, dažniausiai didikai. Vos vieną donaciją suteikė grupė bajorų [106]. Apie miestiečių ar kitų socialinių grupių dokumentus nėra žinoma. Kunigaikščių dokumentų randama per visą tiriamą laikotarpį nuo XIV a. pabaigos. Ankstyviausias – 1393–1431 m. kunigaikščio Simono Lengvenio išduota Mstislavlio šv. Anupro cerkvės ir vienuolyno fundacija [1]. Daugiausia žinoma Gediminaičių kilmės kunigaikščių paskelbtų dokumentų, tačiau buvo ir Riurikaičių bei iš totorių kildinamos Glinskių giminės atstovų užrašymų [43; 57]. Gerokai išsiskyrė Stačiatikių Bažnyčios aprūpinimu du kunigaikščiai. Visų pirma bėglio iš Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės Ivano Jaroslavičiaus (Riurikaičio) sūnus Fedoras, kuris 1502–1520 m. išdavė bent 17 dokumentų [49; 50; 51 ir kt.]. Kitas – kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis, kuris 1499–1526 m. paskelbė 15 dokumentų [40; 41; 45 ir kt.]. Kunigaikštis išsiskyrė ir tuo, kad buvo raštingas

¹⁹ *Ревизия пущ и переходов зверинных в бывшем Великом Княжестве Литовском [...] составленная Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 г. [...] Вильна, 1867, приложение нр. 11, 92, 168, 169, 121 и др. (žr. priede). Dokumentų originalai saugomi: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, tak zwana Metryka Litewska, sygn. IV B 24. Apie Bonos Sforcos reviziją žr. W. Pociecha, *Królowa Bona (1494–1557). Czasy i ludzie odrodzenia*, t. 3, Poznań, 1958.*

²⁰ Žinomi bent 6 dokumentai, pvz., 1499 m. kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio donacija, skirta Vilniaus stačiatikių katedrai [37], buvo įrašyta į 1653 m. LDK Vyriausiojo Tribunolo knygą, žr. *Археографический сборник документов относящихся къ истории Северозападной Руси издаваемый при управлении Виленскаго учебного округа*, т. 6, Вильня, 1869, нр. 2.

²¹ Žinoma bent 11 dokumentų, pvz., 1504 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio donacija, skirta Oršos cerkvei [50], buvo įrašyta į 1621 m. Polocko žemės teismo knygą, žr. *AZR*, t. 1, nr. 211. Daugiau žiūrėti Priede.

ir pats surašė dalį savo dokumentų (žr. poskyrį „Dokumentus surašę asmenys“). Bajoriškos kilmės išdavėjų dokumentai fiksuojami nuo 1440 m., kai Dolsko ir Perevalų tėvonis Mikula su žmona Agafija ir sūnumis išdavė Dolsko vienuolyno šv. Mikalojaus cerkvės fundaciją [4]. Vis dėlto XV a. bajorų paskelbtų fundacijų ir donacijų žinoma nedaug – vos 9 (apie 21 proc. dokumentų). XVI a. pradžioje jų akivaizdžiai padaugėjo ir 1500–1529 m. bajorų suteikti dokumentai sudarė beveik 32 proc. Tai gali rodyti šio luomo atstovų vis didesnę vaidmenį rusėniškose žemėse.

Taip pat žinoma apie 16 kunigaikščių ir 4 bajorų kilmės moterų išduotus dokumentus. Kunigaikščių moterų dokumentai pasirodė tik XV a. antroje pusėje. Turbūt ankstyviausias – 1459 m., kada Kijevo kunigaikštienė Anastazija Aleksandrienė Olelkienė su sūnumis suteikė Švč. Trejybės ir šv. Sergijaus vienuolynui (netoli Maskvos) donacinį dokumentą [14]. Taip pat yra jos donacija Slucko šv. Elijaus cerkvei [12]. Anastazija buvo Ldk Vytauto anūkė, ištekėjusi už vieno įtakingiausių LDK kunigaikščių. Dauguma kunigaikštiskos kilmės moterų buvo Gediminaičių žmonos ir viena – Riurikaičio – Fedoro Ivanovičiaus Jaroslavičiaus sutuoktinė Elena [89; 90]. Bajorų moterų išduoti šios rūšies dokumentai sutinkami tik nuo XV a. pabaigos, kada Agafija Ivanovienė Kalenickienė suteikė Kijevo atsiskyrėlių Šv. Mikalojaus vienuolynui donacinį dokumentą [42].

Dauguma fundacijų ir donacijų buvo skirta stačiatikių vienuolynams ir juose esančioms cerkvėms išlaikyti (apie 49 proc.), kitos – atskiroms cerkvėms (apie 39 proc.) ir katedroms (apie 12 proc.). Fiksuojama daugiau kaip 32 vietovės, kuriose buvo aprūpinti stačiatikių maldos namai (dominuoja Kijevo, Mstislavlio, Pinsko ir Slucko kunigaikštystės). Daugiausia suteikčių, beveik 15, buvo skirta Kijevo Pečorų ir atsiskyrėlių vienuolynams išlaikyti [2; 7; 9; 12 ir kt.]. Tai rodo Kijevo kaip religinio centro autoriteto svarbą, nors Kijevo metropolitas rezidavo Naugarduke ir Vilniuje (čia esančiai katedrai skirti 5 dokumentai [28; 39 ir kt.]). Taip pat pavieniai dovanojimai buvo skirti Smolensko [22], Pinsko [49; 88; 102], Turovo [88], Vladimiro [59], Kijevo [92] ir Naugarduko [96] katedroms. Išskirtine laikytina minėta 1459 m. Kijevo kunigaikštienės Anastasijos Aleksandrienės Olelkienės išduota donacija Švč. Trejybės ir šv. Sergijaus vienuolynui, buvusiam netoli Maskvos [14]. Nėra daugiau duomenų, kaip buvo ar iš viso buvo ši suteiktis įgyvendinta.

Dokumentus surašę asmenys

Dokumentus surašę asmenys įrašyti 15 dokumentų. Ankstyviausias dokumentą surašiusio asmens įvardijimas yra žinomas dviejuose 1465 m. paskelbtuose Kobrino kunigaikštienės Julijonos Semionovienės dokumentuose, kuriuos surašė išdavėjos dja-kas: *А писалъ Сенко дьякъ княгининъ Сергович* [18; 19]. Akivaizdžiai dokumentų pagausėjo nuo XV a. pabaigos, kai 1491–1528 m. radosi 14 dokumentų su raštininkų subskripcijomis. 1491 m. dokumentą surašė Kobrino kunigaikštienės Fedoros Ivanovienės Semionovienės raštininkas (*писарь* [34]), 3 dokumentus surašė djakai (*дьяк* [100; 59; 89]), 2 dokumentus – dvasininkai (*нон* [73; 107]), 1 – tiesiog įvardintas asmuo: *а писалъ Оникей Горностаевичъ* [83]. Gerokai išsiskyrė kunigaikščio Fedoro Ivanovičiaus Jaroslavičiaus dokumentai, kadangi kunigaikštis buvo raštingas ir pats surašė bent 6 dovanojimus: *и писалъ есми сесъ нашъ листъ я самъ князь Федоръ Ивановичъ Ярославичъ своею рукою* [86, taip pat žr. 49; 74; 81; 95; 98]. Iš šios negausios informacijos galime matyti, kad dauguma dokumentus surašiusių asmenų buvo pasauliečiai, nors gavėjas buvo Stačiatikių Bažnyčia. Tai leidžia kelti klausimą, kiek rašytinių dokumentų sudarymu buvo suinteresuotos pačios bažnytinės institucijos, kiek pasaulietinė valdžia, kuriai buvo svarbu kontroliuoti įvairias transakcijas.

Formuliaras

Žodinė invokacija sutinkama tik nuo XV a. 9 dešimtmečio. 1488–1529 m. ją turėjo apie 23 proc. dokumentų. Plačiausiai buvo paplitę įvairūs „Švenčiausiosios Trejybės“ formulės variantai. Dažniau vartota ši: *Во имя святыхъ живаначальныхъ Троица, Отца и Сына и Святаго Духа* [30; 100]²², kartais jos trumpiniai: *Во имя Отца и Сына и Святого духа* [23; 56], *Во имя Святыхъ Троица* [34], *Во имя Божое Троицы Святой станься* [84]. „Švenčiausiosios Trejybės“ formulės daugiau būdingos stačiatikiškai tradicijai. Keliuose dokumentuose buvo pavartota ir „Dievo vardo“ invokacija *Во имя Божье аминь* [33], ir *Во имя Божое стань ся* [37; 39], kuri sietina su lotyniškos tradicijos įtaka²³. Štai 1526 m. donacijoje, skirtoje Bali

²² Papildytas variantas: *Во имя святыхъ живаначальныхъ неразделимыхъ Троица, Отца и Сына, святого Духа* [66; 78].

²³ Plg.: K. Jablonskis, *Istorija ir jos šaltiniai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1979, p. 283; K. Pietkiewicz, *Paleografia Ruska*, p. 414–415; *Dyplomatyka staropolska*, pod red. T. Jurka, Warszawa, 2015, p. 119.

Šv. Išganytojo (Spaso) cerkvei, pavartota netipinė invokacija minint Dievo Motiną ir visus šventuosius: *По благодати Духа Святого, волю Божию и Пречистое его Матери и всех святыхъ, въ честь Господу Богу и Спасу нашему* [106]. Atkreipiame dėmesį, kad dauguma dokumentų, turėjusių žodinę invokaciją, buvo išduoti 1488–1500 m., kai šią formulę turėjo apie 70 proc. dokumentų. Formulė netapo fundacijų ir donacijų standartine dalimi, kadangi vėliau fiksuojama tik pavieniuose dokumentuose. Žodinės invokacijos aktyvų vartojimą galima sieti su 7 tūkstantmečio pradžios laukimu pagal bizantiškąjį kalendorių (1492 m.). **Simbolinė invokacija** (kryžiaus ženkle pažymėjimas) žinoma tik 3 dokumentuose. Ankstyviausias fiksuojamas 1433–1434 m. kunigaikščio Aleksandro Vladimirovičiaus Olekaičio donacijoje, skirtoje Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei [3; kiti: 15; 59].

Perpetuacija ir **arenga** nebuvo naudojama.

Intituliacija. Pradžios prievėksmiai vartoti retai. Buvo įrašomi šie: *a ce, ce ar o to*, kurie buvo aptikti vos 9 dokumentuose 1454–1507 m. [11; 22; 24 ir kt.], kartą buvo įrašytas *есмы* [36]. Intituliacijos pradžioje kartais buvo įrašoma Dievo malonė: *Божьею милостью*. Tai buvo įrašyta bent dviejuose dokumentuose, sudarytuose Kijeve XV a. viduryje [6; 14], dažniau sutinkama Mstislavlio kunigaikščių dokumentuose. Čia *Божьею милостью* vartota gana tolygiai 1452–1526 m. XVI a. pradžioje keliuose dokumentuose buvo įrašyta išplėsta forma minint valdovą: *Божьею милостию и господара нашего здоровьемъ великого короля Александра (Жикгимонта)* [41; 54; 55; 65; 104]. Šiuo atžvilgiu Mstislavlio kunigaikščių dokumentai išsiskyrė iš kitų. Pradžios įvardis dažniausiai buvo *я* (kartais vartoti archajiniai *язь* [3; 59] ir *азь* [11; 22; 37; 93]²⁴), o *мы* dažniausiai vartojo tik Kijevo ir Mstislavlio kunigaikščiai. Kunigaikščiai įrašydavo luomą nurodantį *князь, княгиня*, o kiti asmenys paprastai kilmės nenurodydavo – bajorišką kilmę rodantis *пан* buvo aptiktas vos dviejuose dokumentuose [4; 58]. Keliuose XVI a. pradžios dokumentuose įrašyti „Dievo vergo, tarno“ apibūdinimai: *раб Божий* [100; 106] ir *слуга Божий* [56]. Tėvoniją nurodė vos vienas bajoras – 1440 m. Dolsko ir Perevalų tėvonis Mikula (*дедич Долзский и Перевалский* [4]). Tik dalis kunigaikščių nurodydavo toponiminės kilmės pavardę – dažniau Mstislavskiai, Kobrinskiai ir Ostrogiškiai. Mstislavskių atveju geriausiai matyti kunigaikštystės pavadinimo nurodymo intituliacijoje tendencijos 1452–1526 m. Ankstyvuosiuose dokumentuose buvo įrašomas išdavėjo vardas, tėvavardis ir kartais senelio vardas, o 1504 m. atsiranda ir Mstislavskio pavardė: *Михаило Ивановичь Мстиславский* [52], kuris nuo 1508 m.

²⁴ Plg. žr. A. Zoltan, „Се азь... К вопросу о происхождении начальной формулы древнерусских грамот“, *Russian Linguistics*, nr. 11, 1987, p. 179–186.

iki šio kunigaikščio mirties 1526 m. buvo nurodomas beveik visuose donaciniuose dokumentuose [61; 62; 65; vienas dokumentas liko be šios pavardės – 80]. Pareigybę dažniausiai nurodydavo bajorijos diduomenės atstovai, kurių išduotų dokumentų pagausėjo nuo XV a. pabaigos, o iš kunigaikščių nurodydavo tik Konstantinas Ostrogiškis [39; 101]. Išdavėjo sutuoktinis ir/ar vaikai minimi apie 40 proc. dokumentų. Atkreipsime dėmesį, kad kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio dokumentuose, kurių jis paskelbė net 15, jo žmona ir vaikai įrašyti tik viename [61]. Moterų intuliacijos išsiskyrė tuo, kad skirtingai nuo lotyniškųjų dokumentų sudarymo tradicijos²⁵, nebuvo nurodomas našlių statusas, o tas faktas kai kuriuose dokumentuose paaiškėja tik iš konteksto. Pavyzdžiui, 1523 m. Sofijos Kornilovienės donacijos Pinsko Švč. Dievo Motinos Gimimo katedrai intuliacija: *Я Зофья Корнилова Туровая*, o toliau po promulgacijos įrašyta: *Што ж пан мой небожчик Корнило [...] записал мне имене свое [...] записываю по души небожчика мужа [...] [102].*

Promulgacija sutinkama nuo XV a. pabaigos [37; 23; 39], o nuo 1508 m. tapo beveik svarbia dokumento dalimi (1508–1528 m. ją turėjo apie 73 proc. dokumentų). Vartotos dviejų pagrindinių tipų promulgacijos, t. y. „pažyminčios“ *чиню знаменито* ir „supažindinančios“ *вызнаваю*. Ankstyvosios promulgacijos rusėniškuose dokumentuose buvo trumpos, dar nenusistovėjusios. Štai 1492 m. donacijoje Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei buvo įrašyta ši formulė: *чиню знакомито симъ моимъ листомъ каждому доброму на предъ будучимъ* [37], o 1493 m. donacijoje Kijevo Pečorų vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei ši: *чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ* [23]. Dažniausiai buvo vartojama vadinamosios „horodlinės“²⁶ promulgacijos formulė: *Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ каждому доброму, нынешнимъ и напотомъ будучимъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его послышитъ, кому потреба того будетъ ведати*. Keliuose dokumentuose yra ir „supažindinančios“ promulgacijos formulė: *Сознаваем сами на себе сим нашим листом, кому будет потреб того ведати або чтучи слышати* [64; 68; 85; 93]. Pastebime, kad promulgacija buvo pradėta vartoti ir savitą struktūrą išlaikiusiuose dokumentuose, kurie buvo sudaryti Mstislavlyje [61; 65; 104]. Perimta iš lotyniško formuliario, kitų rūšių privačiuose rusėniškuose dokumentuose ši formulė buvo vartojama nuo XV a. vidurio²⁷.

²⁵ M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas ir raida Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje (1529 m.)*. Daktaro disertacija, Vilnius, 2017, p. 144.

²⁶ Plg.: E. Gudavičius, *Lietuvos akto promulgacijos kelias*.

²⁷ M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas*, p. 248–249, 284–285 ir kt.

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė anksčiausiai buvo įrašyta 1470 m. donacijoje Smolensko Švč. Dievo Motinos katedrai: *За своего целого розуму и доброе памяти отходячи с сего света* [22]. Tai vienintelis žinomas klauzulės įrašymas XV a., o dažniau vartota XVI a. pradžioje (1500–1529 m. ją turėjo apie 16 proc. žinomų dokumentų). Svarbu tai, kad ši klauzulė XVI a. pradžioje aptinkama tik bajoriškos kilmės asmenų išduotuose dokumentuose [100; 63; 69; 73; 83; 85; 93]. Dalyje klauzulių buvo akcentuojamas „sveikas kūnas, sveikas protas, gera atmintis“, pavyzdžiui: *Будучи у полно́м своемъ здоровьи и у целомъ своемъ разуме и у доброй памети* [69]. Kitur pridedamas laisvo ar neprievartinio apsisprendimo akcentas, pavyzdžiui: *Будучи у добромъ здоровьи и в полномъ розуме, без всякого принуженья* [93]. Tikėtina, kad ši klauzulė perimta iš lotyniško formuliario²⁸.

„Draugų“ ir giminaičių ar tarybos pritarimo klauzulė buvo reta (iš viso turėjo apie 5 proc. dokumentų, sutinkama nuo 1459 m.). Štai 1459 m. Švč. Trejybės ir šv. Sergijaus vienuolyno donaciją suteikė Kijevo kunigaikštienė Nastasija Aleksandrienė su sūnumis, archimandritu, savo taryba, su kunigaikščiais ir bajorais: [...] *с нашим оцем архимандритомъ [...] и с нашею радоу, со князми и с паны* [14]. 1479 m. kunigaikščio Ivano Semionovičiaus Kobrinskio dokumente minimas pasitarimas su žmona, su bajorais ir su savo taryba: *и зъ своими бояры и зъ нашою верною радою* [24]. 1508 m. Mstislavlio kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus – minimas pasitarimas su savo bajorais: *и мы того опытавши зъ бояры нашими* [61].

Valdovo ar jo pareigūnų patvirtinimas nevartotas.

Inskripcija ir gavėjas. Dalis fundacijų ir donacijų buvo skirta stačiatikių vienuolynams ir juose esančioms cerkvėms išlaikyti, dalis – atskiroms cerkvėms ir katedroms (žr. poskyrį „Dokumentų išdavėjai ir gavėjai“). Paprastai buvo nurodomas visas vienuolyno ar cerkvės titulas, pavyzdžiui, *дали есмо на церков Божю храму светого Онофрея* [99].

Naracija turėjo apie 44 proc. dokumentų. Naracija sutinkama nuo 1440 m. [4], o dažniau – nuo XV a. pabaigos. Dažniausiai buvo įrašomas dvasininkų prašymas aprūpinti valdomis ar kitomis naudmenomis [45; 58 ir kt.], kartais velionio giminaičio valios išpildymas [35; 106]. Kitų dokumentų naracijose buvo įvardinti pavieniai individualūs atvejai. Štai 1511 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio dokumente nurodoma, kad kreipėsi dvasininkas, skųsdamasis, kad cerkvei kadaise užrašytas kaimas atsidūrė už valstybės sienos, tad prašė kito [65]. Arba 1517 m. Torokansko Švč. Trejybės cerkvės ir vienuolyno fundaciniame dokumente nurodomas

²⁸ Ten pat, p. 331–332.

fundatorės Voluinės žemės kaštelionienės Agafijos Piasečinskienės susirūpinimas tuo, kad jos valdose nebuvo garbinamas Dievas [84]. Pagrindinis lotyniškųjų dokumentų naracijose nurodomas bažnytinių dovanojimų motyvas „rūpestis donatoriaus ir jo giminaičių sielų išganymu“²⁹ buvo užrašytas tik viename 1522 m. Trakų vaivados ir LDK etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio užrašyme Vilniaus Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų katedrai [101].

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardijimas, su juo susijusi pertinencija, teisių perleidimo / atsisakymo, „gražos“ arba įpareigojimo klauzulės.

Dovanojami objektai buvo įvairiausi. Dažniausiai užrašomi valstiečiai, kurie įvardijami kaip *люди*, rečiau *данники*, kartą *мелник*, dviejuose dokumentuose užrašyti nelaisvieji *паробек* (valstiečių užrašymas fiksuojamas apie 30 proc. dokumentų), kaimai – *село*, *сельцо*, *селище* (apie 23 proc.), dešimtinė (apie 13 proc.), dvarai – *двор*, *дворища* (apie 8 proc.), šienaujamos pievos – *сеножать* (apie 8 proc.), o rečiau – malūnas, sala, ežeras, miškas, žemė *земля*, *земля паиная*, *земля бортная*, karčema, valdos *именье*, *след*, valsčius *волость*, laukas *поле*, miestas. Taip pat buvo užrašoma pinigų, medaus, kviečių ir kt.

Pertinencija buvo naudojama užrašant valstiečius, kaimus, dvarus ir kartais paskiras valdas. Klauzulė dokumentuose aptinkama nuo XV a. vidurio (ankstyviausia aptikta 1445 m. [6]). Kaip ir lotyniškuose dokumentuose³⁰, pertinencija galėjo susidėti iš dviejų pagrindinių dalių – naudmenų ir prievolių įvardijimo. Beveik visose pertinencijose užrašant kaimus, dvarus ir kartais paskiras valdas, buvo išvardijamos jiems priklausančios naudmenos. Jų skaičius svyravo nuo 1 iki 12, o dažniausiai – 4, pavyzdžiui, *з землею паиною и с припаишими и з сеножатми и з бортною землею* [97]. Neretai dovanojamam objektui priklausė ir valstiečiai, tuomet dažnai buvo nurodomos jų duoklės. Duoklės nusakytos dažniausiai abstrakčiai, tik nurodant jų tipą, pavyzdžiui: medaus, sidabrinės ir pan., *з даньники, с медовою данью и серебряною* [10]. Retai duoklės buvo sukonkretinamos, pavyzdžiui: 1470 m. donacijoje Smolensko Švč. Dievo Motinos katedrai: *село и даники [...] з медовою даню и грошовою и со всеми приходы, што на них здавна прислухало, и з бобровыми гоны и службою на пречистый дом: все дани пят кадей меду, а пят коп грошей, а двадцат бочок жита [...]* [22]. Pertinencijos išsamumas priklausė nuo dovanojamo objekto svarbos.

²⁹ Ten pat, p. 146–147, 330–331.

³⁰ Ten pat, p. 150–154, 332–333.

Dovanojimo įrašymas **evangelijoje** buvo pažymėtas dviejuose dokumentuose [39; 106].

Dovanojamų **valdų ribų aprašymas** buvo retas ir sutinkamas bent nuo 1440 m. Iš viso žinomi 7 dokumentai, turėję šią klauzulę [4; 11; 26; 83; 93; 99; 105]. Valdų ribos buvo aprašomos individualiai.

Teisių perleidimo arba atsisakymo klauzulė. Dovanojimas Stačiatikių Bažnyčiai buvo suprantamas kaip amžinas, todėl dokumentuose stengtasi tai nuolat pabrėžti, tačiau retai buvo suformuluojama atskira klauzulė. Atskirą paminėjimą „amžiams“ turėjo apie 25 proc. visų dokumentų, tačiau dažniau jis buvo įrašomas kartu su teisių perleidimo arba atsisakymo klauzule³¹. Ankstyviausia žinoma atskira klauzulė aptinkama 1459 m. donacijoje Švč. Trejybės ir šv. Sergijaus vienuolynui: *А дали есми вечно непорушно* [14]. Kituose dokumentuose šios klauzulės variacijos buvo panašios. Vis dėlto dažniau dovanojimo „amžinumas“ atsispindėdavo teisių perleidimo arba atsisakymo klauzulėje, įterpiant *вечно ar вечно и непорушно*. Viename 1460 m. dokumente vietoj įprastos klauzulės buvo įrašyta: *а давати им из году на годъ [...] у году до году давати* [15].

Teisių perleidimo / atsisakymo klauzulę turi apie 62 proc. disponuojamų dokumentų. Pirmą kartą sutinkame 1433–1434 m. donacijoje Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei [3]. Ši klauzulė XV a. naudota gana retai, o XVI a. pradžioje – dažniau. Klauzulę galima skaidyti į tris dalis: pirma – draudimas išdavėjui ar jo giminaičiams kištis *не вступать* į dovanotą objektą (naudota dažniausiai – turėjo apie 55 proc. visų klauzulių), antra – draudimas kaip nors pažeisti sandorį *не рухати* (apie 28 proc.) ir trečia – pabrėžimas, kad nepasilieinama sau jokių teisių *ничого на томъ себе не оставять* (apie 13 proc.). Dažniausiai šie dėmenys buvo naudojami atskirai. Klauzulės nebuvo nusistovėjusios. Draudimo kištis pavyzdys: *мне самому и по моем животе ненадобе ся никому в тое уступати ни детем моим а и ближним моимъ* [93], sandorio pažeidimo draudimo: *а мне самому и ближнимъ моимъ и счадкомъ нашимъ того не рухати и не взбраняти манастиру* [62], teisių „nepasilikimo“: *И со всимъ на все, какъ ся тая очизна у себе маеть, ничого на томъ себе не оставяючи* [72]. Tarp visų rusėniškų dovanojimų stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams savo teisių perleidimo arba atsisakymo klauzule išsiskyrė Mstislavlio kunigaikščių dokumentai, kuriuose neretai buvo detalizuojama apibrėžiant teismo pavaldumo dalykus ir kt. Pavyzdžiui,

³¹ Panaudota klauzulė be teisių perleidimo / atsisakymo įrašymo šiuose dokumentuose: [14; 28; 70; 72; 81; 105; 106], kartu su teisių perleidimu / atsisakymu: [34; 100; 91; 93].

1511 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio dokumente buvo užrašyta žemės valda ir nurodoma:

[...] волно ему человека по той земли посадить, а намъ въ того человека, которого онъ посадить, не уступатисе и нашимъ врадникомъ не судить не редить, и никоторыхъ пошлинъ на имъ не брать, ведати ему самому своего человека [65].

Kituose kunigaikščių Mstislavskių dokumentuose galima rasti ir išsamesnių teisinių dalykų detalizavimo [10; 26; 40; 61; 97; 104; 105], o kitų išdavėjų dokumentuose jie paprastai nebuvo paliečiami. Pavyko rasti tik viename – 1488 m. Daškaus Jackovičiaus Chrebtavičiaus paskelbtame donaciniame dokumente, skirtame Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei, teisių perleidimo arba atsisakymo klauzulės gale buvo įrašyta: [...] *никому ненадобе в тыи люди вступатись, ни судити ихъ* [30].

„Graža“ arba **įpareigojimo** klauzulė fiksuojama nuo XV a. vidurio. 1454–1529 m. šią klauzulę turėjo apie 32 proc. disponuojamų dokumentų. Būdingas šios klauzulės įrašymo nežymus dažnėjimas: 1454–1509 m. ją turėjo apie 29 proc., o 1510–1529 m. – apie 36 proc. dokumentų. Dažniausiai buvo apsiribojama įpareigojimu atminti fundatorius ir jo giminaičius. Pavyzdžiui, 1454 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Pstruckio dokumente įrašyta: *Собе на память и родителемъ своимъ* [11]. Vienos standartinės klauzulės nebuvo, kiekviename dokumente ji buvo suformuluojama kitaip, o XVI a. pradžioje vis dažniau išplečiama. Štai 1519 m. Fedkos Chrebtavičiaus išduotoje donacijoje Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei buvo įrašyta:

[...] а мает архимандрит того маннастыря и братия у церкви Пречистое хто завжды Бога просити за мое здоровье и моее жоны и детей нашихъ и зятя нашего князя Федора Четвертенского и его жоны и детей ихъ а по нашомъ животе и зятя нашего мают также бога просити за наши души [93].

Tačiau gana retai dokumentuose buvo tiksliai įvardijama, kada ir kokiomis intencijomis reikia melstis. Pavyzdžiui, 1463 m. kunigaikščio Ivano Jurjevičiaus paskelbtoje Mstislavlio Švč. Trejybės cerkvės fundacijoje įpareigojama dvasininkus melstis už fundatoriaus sveikatą pirmadieniais, antradieniais, ketvirtadieniais ir trečiadieniais aukojant šv. Mišias, o už mirusius giminaičius šeštadienį turi būti

aukojamos šv. Mišios ir kt. [17]³². XVI a. pradžioje keliuose dokumentuose buvo nurodomas fundatorių įrašymas į atminų knygas *синодик* [81], *помник* [83; 101].

Sankcija buvo įrašoma nuo pat ankstyvųjų rusėniškų donacijų. Iš viso ją turėjo apie 49 proc. dokumentų. Pastebimas dažnesnis šios klauzulės naudojimas XVI a. 2–3 dešimtmečiais (1510–1529 m. užfiksuota apie 60 proc. dokumentų). Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausias buvo „Dievo teismo“ siužetas (sutinkamas dokumentuose nuo 1433 iki 1522 m.). Buvo vartojama ši formulė: *а естли хто въсхочет сюю мою запись по моему животе рушити тот со мною розсудится предъ Богом на страшном суде* [30] ir įvairios jos variacijos. Be „Dievo teismo“, buvo vartojamas ir prakeikimas. Keliuose 1454–1522 m. dokumentuose sutinkame „318 Nikėjos Tėvų“ prakeikimą [11; 29; 59; 101]. Pavyzdžiui, 1454 m. donacijoje Golovlės Švč. Trejybės vienuolynui pavartotas toks formulės variantas: *а хто се порушитъ а имется уступать по моему животе, буди на томъ клятва трехсотъ и осмьнадесятъ Светыхъ Отець, же в Никеи* [11]. Visuose dokumentuose buvo surašytos skirtingos formulės variacijos. 1518 m. dokumente, skirtame Turovo ir Pinsko vyskupijai, užrašytas prakeikimas išsiskyrė savo turinio išsamumu:

[...] и хто бы то з нас або по нас будучи дерзнуль на церков Божию и столец тот светии епископии кривдити, нехай будет клят и проклят от с(ве)тых ап(о)с(т)ль Петра и Павла и от светых богоносных отьц(ов) седми вселеных соборов и Боже его заби на душе и на теле и да мучитя д(у)ша его во аде со демоны на веки вечные [88].

Be grasinimo „Dievo teismu“ ir prakeikimų, dviejuose dokumentuose buvo nurodyta ir „pasaulietinė“ sankcija. Štai 1516 m. kunigaikščio Fedoro Ivanovičiaus Jaroslavičiaus išduotoje donacijoje Vilniaus Švč. Dievo Motinos soborui jos pažeidėjo, be „Dievo teismo“, laukė ir 200 rublių grašių bauda karaliui [81], o 1518 m. Vilniaus raktininko Grigorijaus Isajevičiaus Hromykos valdų užrašyme Minsko šv. Mikalojaus Stebukladario cerkvei – „Dievo teismas“, 100 kapų grašių karaliui ir 50 kapų grašių bauda Vilniaus vaivada [85]. Stebimas šių sankcijų dvilypumas – piniginė bauda tik papildė, bet nepakeitė svarbiausios „Dievo teismo“ bausmės.

Testacija rusėniškuose fundacijų ir donacijų dokumentuose pradėta naudoti tik XV a. antroje pusėje (1465–1529 m. – apie 46 proc. dokumentų). Ankstyviausi – Kobrino kunigaikštienės Julijonos Semionovienės 1465 m. dokumentai [18; 19]. Testacijų

³² Taip pat išplėstus klauzulės variantus žr. šiuose dokumentuose: [81] ir [102].

padažnėjo nuo XV a. 9 dešimtmečio, ir stebima vis didesnė šios klauzulės svarba. Kitų rūšių privačiuose rusėniškuose dokumentuose testacija sutinkama jau XIV a. pabaigoje, o nuo XV a. vidurio buvo įprasta formuliario dalis³³. Liudytojų skaičius įvairavo nuo 2 iki 10. Dažniausiai dokumentai turėjo 3 (23 proc. visų testacijų) ir 6 liudytojus (21 proc.), rečiau – 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10. Stačiatikių dvasininkai įrašyti 9 dokumentų testacijose ir visada liudijo kartu su pasauliečiais [28; 30; 34; 49; 68; 83; 100; 102]. Nėra žinomas nė vienas dokumentas, kuriame būtų liudiję tik dvasininkai. Tarp stačiatikių dvasininkų neretai sutinkami šie hierarchai: Kijevo metropolitas, Vladimiro ir Bresto vyskupas, Lucko vyskupas, Turovo ir Pinsko vyskupas, vienuolynų vyresnieji ir kt. O štai 1522 m. kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio suteiktoje Vilniaus soborui donacijoje liudijo dalis Ponų tarybos su kataliku Vilniaus vyskupu Jonu priekyje [101]³⁴. Kunigaikščių ar bajorijos atstovai įrašyti beveik visose testacijose (kunigaikščiai kiek rečiau – apie 37 proc. testacijų). Apie 77 proc. testacijų buvo įrašyti valstybės pareigūnai. Miestiečiai testacijose buvo įrašomi retai. Štai 1514/1529 m. Felikso Fedorovičiaus Polozovičiaus donaciniame dokumente, suteiktame Kijevo atsispyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui, buvo įrašyti 4 Mozyriaus miestiečiai [73]. Taip pat žinomi pavieniai atvejai, kada tarp kitų liudytojų buvo įrašyti Kijevo vaitas [63], Kijevo miestietis [83], Pinsko vaitas [102] ir Gardino burmistras [106].

Dažniausiai buvo įrašoma ši testacijos formulė: *А при томъ были добрыя люди* ir įvairūs jos variantai. Keliuose dokumentuose buvo pabrėžtas ne „buvimas“, o „žinojimas“ apie sandorį: *а сведомо то* [28], *а как писан сей мой запись звездамо* [30]. Kartais buvo pabrėžiami abu šie aspektai: *А при томъ были и тому сведомы тыи люди добрии* [61]³⁵. Rusėniškos testacijos formulės pasižymėjo tuo, kad dažniausiai susidėjo iš minėtos įžanginės dalies ir asmenų įvardijimo, tačiau buvo retai naudojama baigiamoji dalis, kuri buvo įprasta lotyniškuose dokumentuose³⁶. Ją sutinkame tik dviejuose žinomuose dokumentuose: 1465 m. donacijoje Kobrino vienuolyno šv. Išganytojo cerkvei: *А при томъ были добрыя люди королевые бояре [...] а еще дворяне и мещане* [19] ir 1521 m. donacijoje Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei: *а при томъ былъ [...] и иншихъ людей много добрыхъ* [99]. Tai lotyniško dokumento įtakos pavyzdžiai.

³³ M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas*, p. 258–260, 291–292 ir kt.

³⁴ Atrodo, kad panašūs liudytojai kartu su vyskupu liudijo ir 1506 m. Michailo Glinskio donacijoje, skirtoje Vilniaus stačiatikių katedrai [57].

³⁵ Panašūs variantai šiuose dokumentuose: [72; 85; 101].

³⁶ M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas*, p. 162–163, 179, 195, 336–337.

Antspaudavimas ir koroboracija. Antspaudo prikabinimo, prispaudimo formulę turėjo apie 76 proc. dokumentų (naudota nuo 1445 m. [6], o nuo 1510 m. ją turėjo beveik visi disponuojami dokumentai³⁷), tačiau galima manyti, kad buvo antspauduoti visi dokumentai. Nors originalių dokumentų išliko nedaug, tačiau kai kurie atvejai rodo, kad nepaisant koroboracijos trūkumo, išdavėjo antspaudas buvo prispaustas ar prikabintas [16; 21; 59; 106]. Dažniausiai antspaudavo vienas išdavėjas, tiek vyras, tiek moteris. Kiti giminaičiai – retai, pavyzdžiui, 1470 m. kunigaikščio Vasilijaus Jurjevičiaus suteiktoje Smolensko Švč. Dievo Motinos katedrai donacijos koroboracijoje buvo įrašyta, kad antspaudavo jo motina ir broliai [22], o 1519 m. Fedkos Chrebtavičiaus donaciją Lurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei antspaudavo brolis ir dar vienas liudytojas [93]. Liudytojų antspaudai buvo naudojami vis dažniau nuo XV a. pabaigos. 1499–1529 m. liudytojai antspaudavo bent 13 dokumentų [39; 63; 68; 69; 72; 73; 83; 85; 93; 97; 100; 101; 102]. Liudytojų antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 10. Antspaudavo dažniausiai bajorai, rečiau stačiatikių dvasininkai ir miestiečiai. Štai 1522 m. Trakų vaivados ir LDK etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio donaciją, skirtą Vilniaus Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų katedrai, antspaudavo Ponų tarybos nariai, tarp jų ir Vilniaus vyskupas Jonas [101].

Visu tiriamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo naudojamos šios koroboracijos formulės: *А для лучшей справедливости к сему нашему листу печат нашу привесили* arba *А на то есми к сему моему листу и печат свою привесил* ir įvairios jų variacijos. Nuo 1480 m. vis dažniau koroboracija buvo papildoma dokumento suteikimo įrašymu (lotyniškuose dokumentuose tokie nenaudoti³⁸), pavyzdžiui: *И на то дали есмо сесь нашъ листъ, а къ сему нашому листу, на потвержение, и печать есмо нашу приложили* [5]. 1480–1529 m. šią dalį turėjo apie 46 proc. visų koroboracijų. Koroboracijos naudojimo pradžia XV a. viduryje sutapo su kitų rūšių rusėniškų privačių dokumentų tendencijomis, tačiau kitur buvo gerokai rečiau pabrėžiamas dokumento davimas³⁹. Nuo XV a. pabaigos, kada vis dažniau antspauduodavo ir liudytojai, koroboracija buvo išplečiama išdavėjo prašymo ir liudytojų sutikimo prikabinti / prispausti savo antspaudą nurodymu, pavyzdžiui, 1510 m. karaliaus dvarionio Ostafijaus Ivanovičiaus Daškevičiaus donacijoje Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus Stebukladario vienuolynui įrašyta tokia formulė:

³⁷ Išimtys: [71; 106].

³⁸ M. Klovas, *Privačių dokumentų atsiradimas*, p. 165–166, 179–180, 196–197, 337–339.

³⁹ Ten pat, p. 262–263, 276, 293–294 ir kt.

[...] а для лепшого ведома и я, въ верху писаный Остафей, просиль есмы тых людей добрыхъ, которие въ листе моемъ стоять, абы ихъ милость печати свои приложили, ихъ милость то на прозбу мою учинили и печати свои приложили посполу з моею печатю к сему моему листу [63].

Formulės įvairavo, bet visur išlaikė prašymo-sutikimo elementus.

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** buvo svarbi dokumento dalis, kuri buvo nuosekliai nurodoma nuo ankstyvųjų žinomų pilnų dokumentų XV a. pradžioje. Iš viso ją turėjo apie 85 proc. dokumentų. Žinoma bent 31 skirtinga fundacijų ir donacijų išdavimo vieta. Koroboracijos formulės buvo trumpos, dažniausiai naudojama ši: *Писанъ во / у, келиuose 1452–1505 m. dokumentuose buvo panaudotas Данъ во, у* [10; 14; 21; 38]. Paprastai rašymo ir davimo nurodymas kartu nebuvo naudojamas⁴⁰. Taip pat retas buvo išdavimo vietos patikslinimas, kuris buvo įrašytas vos 2 dokumentuose: *Писанъ въ Млене на реце Семи* [43].

Datacija (datum) buvo privaloma dokumentų dalis, kurią turėjo apie 94 proc. disponuojamų dokumentų. Nuosekliai buvo nurodoma visą aptariamąjį laikotarpį. Dataciją paprastai sudarė metai, mėnuo, diena ir indiktas. Metai buvo nurodyti apie 77 proc. dokumentų ir dažniausiai buvo užrašomi bizantiškąja (vadinamąja konstantinopoliškąja⁴¹) tradicija, t. y. skaičiuojami nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. pr. Kristų. Žinomas metų skaičiavimas ir nuo 5500 m. pr. Kr., tačiau LDK rusėniškose privačiose fundacijose ir donacijose retas. Atrodo, kad jis buvo panaudotas vienoje 1440 m. Dolsko vienuolyno šv. Mikalojaus cerkvei fundacijoje [4]. Svarbu tai, kad XVI a. 3 dešimtmetyje atsirado keli dokumentai, kuriuose buvo užrašyti metai skaičiuojant nuo Kristaus gimimo [101; 102; 106]⁴². Metai dažniausiai buvo užrašomi naudojant kirilinę abėcėlę arba rašant žodžiais, taip pat dalį skaičių įrašant kiriline abėcėle, o dalį – žodžiais⁴³. Dar žinomi ir arabiški skaitmenys, tačiau dėl jų rašymo kyla abejonių, kadangi nė viename žinomame originale jų nebuvo [11; 16 ir kt.]. Veikiausiai nuorašus surašę raštininkai dėl patogumo žymėdavo arabiškuosius

⁴⁰ Žinomas vos vienas dokumentas *писан и дан в лето* [...] [92].

⁴¹ И. А. Климишин, *Календарь и хронология*, Москва, 1985, p. 238.

⁴² Žinomas ir ankstesnis Kobrino cerkvės fundacinis dokumentas su tokio tipo data, tačiau išliko tik jo nuorašas lotyniškais raidėmis – 1465 [18], kuriame įrašyta data nuo Kristaus gimimo, tačiau tais pačiais metais buvo paskelbtas to paties išdavėjo tai pačiai cerkvei ir donacinis dokumentas, kuris žinomas iš rusėniško nuorašo, o jame buvo panaudota tradicinė bizantiškoji data – 1465 [19]. Dokumentai stilistiškai labai panašūs, tad tikėtina, kad perrašant lotyniškajame nuoraše įsivėlė klaida.

⁴³ Kirilinė abėcėlė: [3; 22] ir kt.; žodžiais: [10; 19] ir kt.; kirilinės raidės ir žodžiai kartu: [14; 68] ir kt.

skaičius. Visu tiriamuoju laikotarpiu vyravo ši datacijos formulės pradžia: *в лето*, rečiau buvo naudota: *а писан в лето* [11; 22], kartą: *писан року* [56]. Keliuose dokumentuose pabrėžtas Kristaus gimimas: *писан въ летехъ рождества Христова в лето [...]* (skaičiuota nuo Pasaulio sukūrimo), taip pat *под леты Божего нарождения* (skaičiuota nuo Kristaus gimimo) [101; 102].

Mėnuo ir diena buvo nurodyti apie 75 proc. dokumentų. Nurodoma bent nuo 1440 m., tačiau pastebimas dažnesnis šios klauzulės dalies naudojimas nuo XV a. 7 dešimtmečio. Visuose dokumentuose buvo įrašomi romėniški mėnesių pavadinimai *январь, февраль, март* ir kt., o diena užrašoma žodžiais arba skaičius reiškiančiomis raidėmis. Būta ir arabiškų skaitmenų, tačiau, kaip ir buvo minėta, tikėtina, kad tai vėlesnių perrašinėtojų pakeitimai. Dokumentuose sutinkame ir labiau išplėtotų datacijų. Štai keliuose dokumentuose buvo įrašyti saulės ir mėnulio ratai. Pavyzdžiui, 1465 m. donacijoje Kobrino vienuolyno šv. Išganytojo cerkvei įrašyta: *круг слонца первого а луны девятнадцатого, месяца Февраля девятнадцатого, на серкизной нидели* [19]⁴⁴. Toks pat variantas buvo 1465 m. Kobrino šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus cerkvės fundacijoje, tik žinomas nuorašas lotyniškėmis raidėmis [18], o 1479 m. dokumente įrašyti tik saulės ir mėnulio ratai be mėnesio ir savaitės [24]. Savaitės įrašymas žinomas tik minėtuose 1465 m. dokumentuose. Viename 1486 m. donaciniame dokumento Kijevo Pečorų vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei datacijoje buvo įrašyta archimandrito tarnystė *при архимандрити Федосии* [27], o kituose trijuose 1486–1488 m. dokumentuose ir liturginės šventės, pavyzdžiui, 1486 m. donacijoje Vilniaus Švč. Dievo Motinos katedrai *на приображенье Господне* [28]⁴⁵.

Indiktas buvo naudojamas visu aptariamuoju laikotarpiu, jį turėjo apie 85 proc. visų žinomų dokumentų⁴⁶. Dažniausiai buvo naudojamas kartu su metų nurodymu. Be metų nurodymo, indiktai panaudoti vos 7 žinomuose dokumentuose [35; 37] ir 8 dokumentų datos liko be indiktų [11; 13; 17; 41; 71; 93 ir kt.]. Dažniausiai buvo įrašomas žodis *индикт* ar trumpinys ir nurodomas skaičius vartojant kirilinę abėcėlę arba užrašant žodžiais, pavyzdžiui: *индикт 2, третий*.

Išdavėjų ir liudytojų parašų nebūdavo, o **surašiusių asmenys** subskripcijos fiksuojamos 16 dokumentų (žr. „Dokumentus surašę asmenys“). Subskripcijų formulės buvo trumpos, dažniausiai prasidėdavo *а писал* ir nurodomas asmuo. Kiek

⁴⁴ Taip pat žr. O. В. Лицкевич, „Использование лунного календаря в Великом княжестве Литовском в XV – начале XVI в.“, *Беларуская даўнина*, вып. 2, Мінск, 2015, p. 100–101.

⁴⁵ Kiti: [29] ir [30].

⁴⁶ 1430–1500 m. indiktų lentelę žr. S. Pamerneckis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškoji paleografija*, Vilnius, 2012, p. 19.

platesnę formulę naudojo kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius, kuris dalį dokumentų surašė pats: *и писалъ есми сесъ нашъ листъ я самъ князь Федоръ Ивановичъ Ярославичъ своею рукою* [86].

Išvados

Duomenys apie ankstyvuosius privačių asmenų išduotus fundacinius ir donacinius dokumentus, skirtus stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams, siekia XIV a. pabaigą. Iki XV a. vidurio sutinkami tik pavieniai dokumentai, tačiau nuo 5 dešimtmečio dokumentų skaičius nuosekliai didėjo iki pat XVI a. pradžios. Iš viso žinomi 107 dokumentai. Visu tiriamuoju laikotarpiu dauguma išdavėjų buvo žemių kunigaikščiai (dažniausiai Gediminaičiai, keli Riurikaičiai), nuo XV a. vidurio tarp išdavėjų fiksuojami ir bajoriškos kilmės asmenys. Fiksuojamos daugiau kaip 32 skirtingos vietovės, kuriose buvo aprūpintos stačiatikių cerkvės ir vienuolynai (dominuoja Kijevo, Mstislavlio, Pinsko ir Slucko kunigaikštystės). Daugiausia suteikčių (15) buvo skirta Kijevo Pečorų ir atsiskyrėlių vienuolynų išlaikymui, o tai rodo Kijevo kaip religinio centro autoriteto svarbą. Dokumentų subskripcijos rodo, kad dauguma dokumentus surašiusių asmenų buvo pasauliečiai.

Šios rūšies dokumentų formuliaras patyrė svarbių pokyčių XV a. viduryje ir XV–XVI a. sandūroje. Visų pirma XV a. viduryje fiksuojamos svarbios koroboracijos ir testacijos formulių naudojimo tendencijos. Koroboracija sutinkama nuo 1445 m. ir greitai tapo įprasta dokumento dalimi. Pagrindinės koroboracijos formulės buvo perimtos iš lotyniškųjų, tačiau išsiskyrė tuo, kad beveik pusė 1480–1528 m. formulių turėjo dokumento davimo pažymėjimą, kuris lotyniškuose dokumentuose nenaudotas. Koroboracijos naudojimo pradžia XV a. viduryje sutapo su kitų rūšių rusėniškų privačių dokumentų raidos tendencijomis, tačiau kitur buvo gerokai rečiau pabrėžiamas dokumento davimas. Testacija sutinkama nuo 1465 m., tačiau tik nuo XVI a. pradžios naudota vis dažniau. Testacijos formulės buvo įvairios, tačiau aiškiai pasiskolintos iš lotyniškųjų dokumentų. Dviejuose dokumentuose įrašyta net ir baigiamoji formulės dalis, pažyminti „kitus liudytojus“, kuri buvo būdinga lotyniškomis formulėms. Kitų rūšių rusėniškuose dokumentuose testacija sutinkama jau XIV a. pabaigoje, o nuo XV a. vidurio buvo įprasta formuliario dalis. XV a. viduryje fundacijų ir donacijų formuliaras pasipildė pertinencija ir „grąža“.

XV a. pabaigoje buvo pradėta vartoti žodinė invokacija, „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė ir promulgacija. Retos žodinės invokacijos, palyginti su

lotyniškomis fundacijomis, kurių dauguma turėjo šią formulę. Žodinės invokacijos trūkumą galime paaiškinti tam tikra LDK rusėniškų fundacijų specifika. Dažniau vartotos bizantiškajai tradicijai įprastos „Švč. Trejybės“ formulės, tačiau pasitaiko ir „Dievo vardo“, būdingos daugiau lotyniškiesiems dokumentams. „Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė ir promulgacija yra perimtos iš lotyniškųjų dokumentų. Kitų rūšių privačiuose rusėniškuose dokumentuose promulgacija buvo įrašoma nuo XV a. vidurio, o fundacijose ir donacijose atsirado vėliausiai. Jau XVI a. pradžioje ją turėjo didelė dalis šios rūšies dokumentų. Lotyniškojo dokumento įtaką taip pat liudija XVI a. 3 dešimtmetyje atsiradę keli dokumentai, kuriuose buvo užrašyti metai skaičiuojant nuo Kristaus gimimo. Galime išskirti XVI a. 1–2 dešimtmečių sandūrą, kada promulgacija ir testacija tapo įprasta, o koroboracija – beveik privaloma formuliario dalimi.

Atsižvelgiant į tai, kad fundacijų ir donacijų formuliario esminiai pokyčiai sutapo su kitų rusėniškų dokumentų pokyčiais, kurie buvo aiškiai paveikti lotyniškojo formuliario, o dauguma dokumentus surašiusių asmenų buvo pasauliečiai, galime daryti prielaidą, kad Stačiatikių Bažnyčia, nepaisant kelis šimtmečius trukusio raštinijos pažinimo, menkai prisidėjo prie juridinės rašytinės kultūros sklaidos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a. pradžioje.

PRIEDAS

Privačios stačiatikių cerkvių ir vienuolynų fundacijos ir donacijos

Priede vartojamos santraukos

АЮЗР, t. 1 – *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею*, т. 1 (1361–1598), Санкт Петербург, 1863

ALM, t. 1, leid. 1 – *Акты Литовской метрики*, соб. Федор И. Леонтович, т. 1, вып. 1 (1413–1498 гг.), Варшава, 1896

ALM, t. 1, leid. 2 – *Акты Литовской метрики*, соб. Федор И. Леонтович, т. 2, вып. 2 (1499–1507 гг.), Варшава, 1897

Archiwum Sanguszków, t. 1 – *Archiwum ksiązqt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1 (1366–1506), pod. zarządem J. Tarnawskiego, Lwow, 1887

Archiwum Sanguszków, t. 3 – *Archiwum ksiązqt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3 (1432–1534), wydane przez B. Gorczaka, Lwow, 1890

АВАК, t. 2 – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 2: Акты земского суда, Вильна, 1867

АВАК, t. 3 – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 3: Акты Брестскаго гродскаго снуда, Вильна, 1870

АВАК, t. 7 – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 7: Акты Городненскаго гродскаго суда, Вильна, 1874

АВАК, t. 11 – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 11: Акты главнаго Литовскаго трибунала, Вильна, 1880

АВАК, t. 33 – *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею*, т. 33: Акты относящиеся к истории Западно-русской церкви, Вильна, 1908

AZR, t. 1 – *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею*, т. 1 (1340–1506), Санкт Петербург, 1846

AZR, t. 5 – *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею*, т. 5 (1655–1699), Санкт Петербург, 1855

Jasas – R. Jasas, *Pergamentų katalogas*, Vilnius, 1980

LM, teismų bylų 8 (227) – *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 227 (1533–1535). Teismų bylų knyga 8*, parengė I. Valikonytė, S. Lazutka, N. Šlimienė, Vilnius, 1999

Maroszek – J. Maroszek, *Prawa i przywileje miasta i dóbr ziemskich Zabłudów*, Białystok, 1994

Археографический сборник, т. 2 – Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси издаваемый при управлении Виленского учебного округа, т. 2, Вильня, 1867

Археографический сборник, т. 9 – Археографический сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси издаваемый при управлении Виленского учебного округа, т. 9, Вильня, 1870

АЮ-ЗР, 1876 – Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, ч. 6, т. 1: Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI–XVIII веке. 1498–1795, Киев, 1876

АЮ-ЗР, 1883 – Архив Юго-Западной России, издаваемый комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе, ч. 1, т. 6: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси. 1322–1648, Киев, 1883

Варонін – В. Варонін, *Князь Юрай Лынгвеневіч Мстіслаўскі: Гістарычны партрэт*, Мінск, 2010

Грушевский – А. С. Грушевский, *Пинское Полесье в XIV–XVI в. Исторические очерки, т. 3: Пинские акты XV–XVI вв.*, Киев, 1903

Для лепшое твердості, 2018 – „Для лепшое твердості...“: пергаментныя дакументы перыяду Вялікага Княства Літоўскага з фондаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (1391–1566 гг.), уклад.: Я. С. Глінскі, А. А. Жлутка, Д. В. Лісейчыкаў, Мінск, 2018

Мікульскі, *Беларускія граматы – Ю. З. Мікульскі, Беларускія граматы 1460–1544 гг. са сховішчаў Вільні і Варшавы, Беларуская даўніна*, Вып. 3, Мінск, 2016, р. 131–184

Мікульскі, *Наданні князёў Алелькавічаў – Ю. З. Мікульскі, Наданні князёў Алелькавічаў царквам у Слуцку XV ст.*, *Беларуская даўніна*, Вып. 3, Мінск, 2016, р. 185–198

Мікульскі, *Найдаўнейшыя менскія граматы – Ю. З. Мікульскі, Найдаўнейшыя менскія граматы з архіва былога Увазнясенскага манастыра (1478–1502 гг.)*, *Беларуская даўніна*, Вып. 1, Мінск, 2014, р. 132–143

Мікульскі, *Некаторыя матэрыялы – Ю. З. Мікульскі, Некаторыя матэрыялы да гісторыі роду князёў Алелькавічаў-Слуцкіх і г. Слуцка XV–XVI ст. (з нагоды кнігі А. А. Скеп'ян „Князі Слуцкія“)*, *Беларуская даўніна*, Вып. 1, Мінск, 2014

Муханов – П. А. Муханов, *Сборник Муханова*, Санкт Петербург, 1866

ОДАЗУМ – Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов, т. 1 (1470–1700), Санкт Петербург, 1897

Полоцкие грамоты, t. 1/2, 2015 – *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в.*, подготавливали А. Л. Хорошкевич, С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлуто, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, т. 1/2, Москва, 2015

Ревизия пуц – Ревизия пуц и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привилегий на входы в пуци и на земли, составленная старостою Мстибоговским Григорием Богдановичем Воловичем в 1559 году, с прибавлением другой актовой книги, содержащей в себе привилегии, данные дворянам и священникам Пинского повета, составленной в 1554 году, Вильна, 1867

Розов – В. Розов, *Українські грамоты*, т. 1 (XIV в. і перша половина XV в.), Київ, 1928.

Собрание древних грамот – Собрание древних грамот и актов городов Минской губернии, православных монастырей, церквей и по разным предметам, Минск, 1848

LZAK 17 – Акты Киевской казенной палаты, *Летопись занятий Археографической комиссии за 1904 год*, вып. 17, под. ред. В. Г. Дружинина, Санкт Петербург, 1907

Než. – nežinomas; k. – kalba; fals. – falsifikatas; nuor. – nuorašas; orig. – originalas; publ. – publikacija; reg. – registras, t. – tomas; žr. – žiūrėti

1. 1393–1431 m.⁴⁷ Kunigaikštis Simonas Lengvenis – Mstislavlio šv. Anupro cerkvės ir vienuolyno fundacija.

Orig.: než. *Reg.*: dokumentas paminėtas 1452–1453 m. sūnaus Jurgio Lengvenaičio donacijoje [10]).

2. 1394–1401 m.⁴⁸ Kunigaikštis Jonas Algimantaitis Alšėniškis (*Иван Алгимонтович*) – donacija Kijevo Pečorų vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: než. *Reg.*: „грамота“ paminėta 1440–1456 m. Kunigaikščio Jurijus Semionovičiaus Alšėniškio dokumente [5].

⁴⁷ Kunigaikštis Simonas Lengvenis buvo Mstislavlio kunigaikštis 1390–1431 m., žr. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław, 1999, p. 119–121. Tikėtina, kad jis galėjo funduoti ir Pustynkos vienuolyną netoli Mstislavlio, tačiau patikimesnių duomenų neturime, žr. *Краткий исторический очерк „Пустыньско–Успенский монастырь Могилевской епархии“*, Санкт-Петербург, 1901.

⁴⁸ Kunigaikštis Jonas Algimantaitis Alšėniškis buvo Kijevo vaivada nuo 1394 m., žr. С. Полехов, *Наследники Витовта: династическая война в ВКЛ в 30–е годы XV века*, Москва, 2015, p. 106; gal 1396 m., o mirė po 1401 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895, p. 95.

3. 1433 m. rugsėjo 1 d.–1434 rugpjūčio 31 d.⁴⁹ Turecas. Kunigaikštis Aleksandras Vladimirovičius Olelkaitis (*Олександро Владимирович*) – donacija Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. NIAB, f. 147, ap. 2, b. 179, l. 1. *Publ.*: 1) Мікульскі, *Некаторыя матэрыялы*, p. 159–160; 2) *Для лепшое твёрдасці*, 2018, Nr. 2.

4. 1440 m. rugpjūčio 17 d. Perevalai. Dolsko ir Perevalų tėvonis Mikula (*Микула*) su žmona Agafija (*Огафьею*) ir sūnumis Gurkumi (*Гурком*), Steckumi (*Стецком*) ir Andriuška (*Андрушком*) – Dolsko vienuolyno šv. Mikalojaus cerkvės fundacija.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: Розов, nr. 77.

5. 1440–1456 m.⁵⁰ Kunigaikštis Jurijus Semionovičius Alšėniškis (*Юрей Семеновичъ*) – patvirtinimas / donacija Kijevo Pečorų vienolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 72.

6. 1445 m. rugsėjo 1 d.– 1446 m. rugojūčio 31⁵¹. Kijevas. Kunigaikštis Aleksandras Vladimirovičius Olelkaitis (*Alexandro Wołodymirowicz*) – donacija Slucko šv. Mykolo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., 1 antspaudas (než.). *Nuor.*: AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 2.

7. 1446–1457 m.⁵² Kunigaikštis Andrejus Vladimirovičius Olelkaitis (*Андрей Володимировичъ*) su žmona Marija (*Мариею*) – donacija Kijevo Pečorų vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: než. *Reg.*: paminėta 1478 m. kunigaikščio Ivano Semionovičiaus Kobrinskio dokumente [23]).

8. 1446/1461/1476 m. spalio 1 d.⁵³ Gorodecas. Kunigaikštienė Ana Švitrigailienė (*Анна Швитрыгайлова*) – donacija Perehodičių šv. Mikalojaus cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius (než.). *Publ.*: *Ревизия нуц*, Приложение, nr. 168.

⁴⁹ Dokumente nurodyti 6942 m., 12 indiktas.

⁵⁰ Dokumento nuoraše datos nėra. Publikacijoje nurodoma, kad prieš 1480 m. Tačiau kunigaikštis Jurijus Semionovičius Alšėniškis politiniame gyvenime figūruoja 1440–1456 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 97–98.

⁵¹ Dokumento nuoraše įrašyta klaidingai 6900 m., indiktas 9. Metai klaidingi, kadangi būtų 1392 m., o Aleksandras Olelkaitis buvo Kijevo kunigaikštis 1441–1454 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 328. Indiktas 9 atitinka 1445 m. rugsėjį–1446 m. rugpjūtį.

⁵² Andrejus Vladimirovičius Olelkaitis buvo Kijevo kunigaikštis 1446–1459 m., žr. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, p. 94.

⁵³ Publikacijoje įrašyti klaidingai 6000 m. spalio 10 d. ir indiktas 10, tačiau datuota pagal 7000 m. – 1492 m. Bet kunigaikštienė ištekėjo už Švitrigailos apie 1430–1431 m., žr. C. Полехов, *Наследники Витовта*, p. 213, o mirė prieš 1486 m., žr. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia*, p. 159–160. Tikėtina, kad dokumento data nurašyta klaidingai. Indiktas 10 atitinka 1446, 1461, 1476 m. spalį.

9. 1450–1486⁵⁴. Jonas Zenavičius – donacija Kijevo Pečorų vienolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: než. *Reg.*: „*затисъ*“ minima 1486 m. Jurgio Jonaičio Zenavičiaus dokumente [27].

10. 1452 m. rugsėjo 1 d.–1453 m. rugpjūčio 31 d.⁵⁵ Mstislavlis. Mstislavlio kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis (*Юреи Лынкзвиневичъ*) su žmona Sofija (*Софиею*) ir sūnumi Ivanu (*Иваномъ*) – donacija Mstislavlio šv. Anupro vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: Варонін, nr. 2.

11. 1454 m. Kunigaikštis Michailas Pstruckis Ivanovičius (*Михайло Пьстручь Иванович*) – donacija Golovlės Švč. Trejybės vienuolynui ir Smolensko vyskupui.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 1.

12. 1454–1470 m.⁵⁶ Kijevo kunigaikštienė Nastasija Aleksandrienė Olelkienė (*Настася Александровая*) – donacija Slucko šv. Elijaus cerkvei.

Orig.: než. *Reg.*: minima kunigaikštienės Nastasijos Olelkienės nurodyme Slucko seniūnui (Мікульскі, *Наданні князю Амелькавічаў*, nr. 1, p. 194).

13. 1455–1481 m.⁵⁷ Sluckas. Kunigaikštis Michailas Aleksandrovičius Olelkaitis (*Михайло Александровичъ*) – donacija Slucko šv. Barboros cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Мікульскі, Наданні князю Амелькавічаў*, nr. 3, p. 195.

14. 1459 m. Kijevas. Kijevo kunigaikštienė Nastasija Aleksandrienė Olelkienė (*Настася Александровая*) su sūnumis Semionu (*Семеном Ализандровичем*) ir Michailu (*Михаилом Алезандровичем*) – donacija Švč. Trejybės ir šv. Sergijaus vienuolynui netoli Maskvos.

Orig.: rusėnų k., popierius, žr. RGB RS, f. 191, b. 23. *Publ.*: 1) Муханов, Nr. 320; 2) Розов, nr. 94.

15. 1460 m. liepos 31 d.⁵⁸ Kijevas. Kunigaikštis Semionas Aleksandrovičius Olelkaitis (*Семень Александровичъ*) – donacija Lucko šv. Elijo cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Мікульскі, Наданні князю Амелькавічаў*, nr. 2, p. 194–195.

⁵⁴ Jonas Zenavičius šaltiniuose sutinkamas XV a. vid.–1586 m., plg.: J. Jurkiewicz, „Legendarna geneologia Despotów Zenowiczów“, *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII w.)*, Warszawa, 2014, p. 169–190.

⁵⁵ Dokumente nurodyti 6961 m., indiktas 1.

⁵⁶ Publikacijoje nurodoma prieš 1471 m. Nastasija Aleksandrienė Olelkienė buvo Kijevo kunigaikštienė 1443–1454 m., mirė 1470 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 328. Tikėtina, kad dovaną XV a. 6–7 dešimtmečiais, po vyro mirties 1454 m.

⁵⁷ 1455 m. kunigaikščiui Michailui atiteko Kopyliaus ir Slucko kunigaikštystės, o mirė 1481 m., žr. ten pat, p. 329–330.

⁵⁸ Dokumento nuoraše įrašyta liepos 31 d., indiktas 8, o Semionas Aleksandrovičius buvo Kijevo kunigaikštis 1454–1470 m., plg.: J. Wolff, *Kniazowie*, p. 329.

16. 1461 m. birželio 4 d. Mstislavlis. Kunigaikštienė Julijona Ivanovienė Jurjevičienė (*Ульяна Ивновоя Юрьевича*) – donacija Danilovsko šv. Mikalojaus cerkvei.

Orig.: rusėnų k., 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 65.

17. 1463 m. Mstislavlis. Kunigaikštis Ivanas Jurjevičius (*Ивань Юрьевичъ*) su žmona Julijona (*Улианюю*) ir vaikais – Mstislavlio Švč. Trejybės cerkvės fundacija.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: 1) AZR, t. 1, nr. 66; 2) *Археографический сборник*, t. 2, nr. 2.

18. 1465 m. vasario 9 d. Kobrinas. Kobrino kunigaikštienė Julijona Semionovienė (*Semenowiczowa*) su sūnumi Romanu Semionovičiumi (*Romanem Semenowiczom*) – Kobrino šv. Apaštalų Petro ir Povilo cerkvės fundacija.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: AVAK, t. 33, nr. 3.

19. 1465 m. vasario 19 d. Kobrinas. Kobrino kunigaikštienė Julijona Semionovienė (*Ульяна Семеновая*) su sūnumi Ivanu (*Иоанномъ*) – donacija Kobrino vienuolyno šv. Išganytojo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: 1) ALM, t. 1, leid. 1, nr. 19; 2) AVAK, t. 3, nr. 2; 3) AZR, t. 5, nr. 2.1.

20. Po 1466 m.⁵⁹ Semionas Olizarovičius (*Семень Олизаровичъ*) – donacija Dermano vienuolyno Švč. Trejybės cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Reg.*: minima 1511 m. žento kunigaikščio Jonušo Michailovičiaus Sanguškos (*Янушь Михайлович Сонгзушковича*) dokumente [65].

21. 1468 m. spalio 16 d. Popovaja gora. Mstislavlio kunigaikštis Ivanas Jurjevičius (*Ивань Юрьевичъ*) – donacija Šv. Anupro vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 68.

22. 1470 m. spalio 16 d.⁶⁰ Kunigaikštis Vasilijus Jurjevičius (*Василей Юревичъ*) – donacija Smolensko Švč. Dievo Motinos katedrai.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Archiwum Sanguszków*, t. 1, nr. LXXI.

23. 1478 m. kovo 10 d.⁶¹ Trakai. Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis (*Ивань Семеновичъ Кобринскій*) su žmona Fedora (*Федорою*) – donacija / patvirtinimas Kijevo Pečorų vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 111.

⁵⁹ Dokumente minima valdą 1466 m. kunigaikštis Jurijus Vasiljevičius Zaslavskis (*Юри Василевич Жаславскій*) pardavė Semionui Olizarovičiui (*Семену Олизаровичу*), žr. *Archiwum Sanguszków*, t. 1, nr. 66. Daugiau apie Semioną Olozarovičių duomenų nežinome.

⁶⁰ Dokumene įrašyta 6978 m. spalio 16 d., indiktas 4. Įvardinti metai atitinka 1469 m., o indiktas 4 – 1470 m. rugsėjis–1471 m. rugpjūtis. Tikėtina, įsivėlusį klaidą perrašant metus.

⁶¹ Dokumente nurodyta kovo 10 d., indiktas 11, o publikacijoje datuojama 1493 m. Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis sutinkamas dokumentuose nuo 1469 m., o mirė 1490 m., žr. J. Wolff, *Kniaziowie*, p. 163.

24. 1478 m. rugsėjo 1 d.–1489 m. rugpjūčio 31 d.⁶² Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis (*Иванъ Семеновичъ Кобрински*) su žmona Fedka (*Федкою*) – suteikia Kobrino Švč. Dievo Motinos cerkvę dvasininkui.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: ALM, t. 1, leid. 1, nr. 28.

25. 1481 m. rugsėjo 7 d.⁶³ Valdovo raštininkas ir Liubecko vietininkas Vaska Lubičius (*Васко Лубичъ*) – donacija Minsko Kristaus Žengimo į Dangų vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: Мікульскі, *Найдаўнейшыя менскія граматы*, Nr. 2.

26. 1483 m. liepos 2 d. Dobroje selo (*въ Добромъ селе*). Kunigaikštis Ivanas Jurjevičius Lengvenaitis (*Иванъ Юріевичъ Лингвеневица*) su žmona Julijona (*Улианою*) – patvirtina Mstislavlio šv. Anupro vienuolyno fundaciją ir ją papildo.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: LM, teismų bylų 8 (227), nr. 329.

27. 1486 m. kovo 16 d. Jurgis Jonaitis Zenavičius (*Юрей Ивановичъ Зеновьевича*) su žmona ir vaikais – donacija Kijevo Pečorų vienolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 86.

28. 1486 m. rugpjūčio 6 d. Kunigaikštienė Sofija Dmitrijienė Zubrevickienė (*Софья Дмитревая Зубревицкая*) ir Marimjana Semionvienė (*Маримьяна Семенова Трабская*) – donacija Vilniaus Švč. Dievo Motinos katedrai.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 6, nr. 1.

29. 1487 m. sausio 26 d. Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis (*Иванъ Семеновичъ Кобринский*) su žmona Fedka (*Федкою*) – Dobučinų Kristaus Gimimo cerkvės fundacija⁶⁴.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: 1) ALM, t. 1, leid. 1, nr. 49; 2) *АЮЗР*, t. 1, nr. 230.

30. 1487 m. rugsėjo 5 d. Naugardukas. Daškus Jackovičius Chrebtavičius (*Дашко Яцькович Хребтовича*) – donacija Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. NIAB, f. 147, ap. 2, b. 175, l. 34a. *Publ.*: *Для лепное твердости*, 2018, nr. 4.

⁶² Dokumento nuoraše įrašyta 6(9)87 m., indiktas 12.

⁶³ Dokumento nuoraše klaidingai įrašyta 7085 m. rugsėjo 7, indiktas 15. Publikacijoje datuojama pagal indiktą (1481 m.), kuris atitinka 1451/1465/1481 m. rugsėjo mėn. Minimas karaliaus raštininkas Vaska Lubičius šaltiniuose sutinkamas 1449–1490 (Urządniczy centralni, Nr. 868), tad dokumentas gali būti ir senesnis.

⁶⁴ Dobučinų cerkvės fundacija minima ir 1473 m., bet tikėtina, kad falsifikatas: J. Wolff, *Kniazowie*, p. 163.

31. 1487 m. spalio 4 d. Sluckas. Kunigaikštienė Ana Michailovienė Aleksandraitienė Olelkienė (*Анна Михайлова Александровича*) su sūnumi Semionu (*Семеном*) – donacija Švč. Trejybės vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, žr. ASPb, f. 52, ap. 1, b. 344, l. 67. *Publ.*: Мікульскі, *Наданні князёў Алелькавічаў*, nr. 4, p. 195–196.

32. 1487 m. lapkričio 8 d.⁶⁵ Minskas. Valdovo raštininkas ir Liubecko vietininkas Vaska Lubičius (*Васко Лубичз*) – donacija Minsko Kristaus Žengimo į Danguų vienuolynui.

Orig.: 2 antspaudai, pergamentas (než.). *Publ.*: Мікульскі, *Найдаўнейшыя менскія граматы*, Nr. 3.

33. 1488 m. rugsėjo 17 d.⁶⁶ Sluckas. Kunigaikštienė Ana Michailovienė Aleksandraitienė Olelkienė (*Анна Михайлова Александровича*) su sūnumi Semionu Michailovičiumi (*Семеномъ Михайловичомъ*) – donacija Slucko Švč. Trejybės vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 94.

34. 1491 m. birželio 10 d. Kobrinas. kunigaikštienė Fedora Ivanovienė Semionovičienė Kobrinskienė Rogatinskaitė (*Федора Ивановая Семеновича Кобринская, дочка Рогатынского*) – donacija Kobrino vienuolyno šv. Išganytojo cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: 1) АЮЗР, t. 1, nr. 32; 2) AZR, t. 5, nr. 2.2; 3) ALM, t. 1, leid. 2, nr. 751.

35. 1492 m. balandžio 10 d.⁶⁷ Sluckas. Kunigaikštienė Ana Michailovienė Aleksandraitienė Olelkienė (*Анна Михайлова Александровича*) – donacija Slucko Švč. Trejybės vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 98.

36. 1492 m. balandžio 17 d.⁶⁸ Kleckas. Kunigaikštis Ivanas Vasilevičius Jaroslavičius (*Иавнь Василевичъ Ярославича*) su žmona Jevdokija (*Евдокею*) ir sūnumi Fedoru (*Федоромъ*) – donacija Perechodičių šv. Mikalojaus cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: Ревизия пущ, Приложение, nr. 169.

⁶⁵ Dokumento nuoraše klaidingai įrašyta 6915 m. lapkričio 8, indiktas 6. Publikacijoje datuojama pagal indiktą – 1487 m., nors indiktas 6 atitinka 1457/1472/1487 m. rugsėjo mėn. Minimas karaliaus raštininkas Vaska Lubičius šaltiniuose sutinkamas 1449–1490 (Urządniczy centralni, Nr. 868), tad dokumentas gali būti ir senesnis.

⁶⁶ Publikacijoje klaidingai nurodomi 1489 m.; dokumento nuoraše įrašyti 6997 m. rugsėjo 17 d., indiktas 7. Šis indiktas apėmė 1488 m. rugsėjį–1489 m. rugpjūtį.

⁶⁷ Dokumente įrašyta balandžio 10 d. ir indiktas 10.

⁶⁸ Dokumente įrašyta 7000 m. balandžio 17 d. ir indiktas 2, tačiau šis indiktas apėmė 1498 m. rugsėjį–1499 m. rugpjūtį. Kunigaikštis Ivanas Vasilevičius Jaroslavičius pabėgo iš Maskvos 1462 m., nuo 1492 m. dažniau figūruoja dokumentuose, mirė apie 1508 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 154–155.

37. 1492 m. gegužės 5 d.⁶⁹ Vilnius. Karaliaus maršalas, dvaro išdininkas ir Slanimo seniūnas Jonas Chrebtavičius Liutauras (*Ян Хреботович Лутауръ*) – donacija Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. NIAB, f. 147, ap. 2, b. 175, l. 234. *Publ.*: *Для лепшое твердосту*, 2018, Nr. 5.

38. 1492 m. gegužės 31 d.⁷⁰ Sluckas. Kunigaikštienė Ana Michailovienė Aleksandraitienė Olelkienė (*Анна Михайлова Александровича*) su sūnumi Semionu Michailovičiumi (*Семеном Михайловичомъ*) – donacija Slucko Švč. Trejybės vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 99.

39. 1499 m. birželio 5 d. Vilnius. Ldk etmonas, Braslavo ir Vinicos vietininkas kunigaikštis Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis (*Константынъ Ивановичъ Озтрозкій*) – donacija Vilniaus Švč. Dievo Motinos katedrai.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. t, nr. 2.

40. 1499 m. rugsėjo 14 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – leidimas / donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: 1) AZR, t. 1, nr. 177; 2) *Археографический сборник*, t. 2, nr. 3.

41. 1499–1529 m. balandžio 7 d.⁷¹ Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurjevičius (*Михайло Ивановичъ Юрьевичъ*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 4.

42. Prieš 1500 m. vasario 1 d. Agafija Ivanovienė Kalenickienė (*Агафья Ивановая Каленицкога*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

Orig.: než. *Reg.*: minimas 1500 m. vasario 1 d. sūnėno Bogdano Fedorovičiaus Glinskio dokumente [43].

⁶⁹ Dokumente įrašyta gegužės 5 d., indiktas 10. Jonas Chrebtavičius Liutauras karaliaus dvaro išdininku buvo 1482–1492 m., žr. *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVI-II wieku. Spisy*, op. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, p. 159–160; dvaro maršalu buvo 1492–1500 ir 1509–1513 m., kadangi 1500–1509 m. buvo maskvenų nelaisvėje, o 1513 m. mirė, žr. ten pat, p. 85. Indiktas 10 atitinka 1492 m. gegužės mėn.

⁷⁰ Dokumente nurodyta gegužės 31 d. ir indiktas 10.

⁷¹ Dokumente nurodyta balandžio 7 d. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurjevičius valdė Mstislavlio kunigaikštystę 1499–1529 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 265–268.

43. 1500 m. vasario 1 d. Mlen. Putivlio vietininkas Bogdanas Fedorovičius Glinskis (*Богданъ Федоровичъ Глинскій*) – patvirtinimas / donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 178.

44. 1501–1524 m.⁷² Kunigaikštienė Nastasija Semionovienė Michailovienė Olelkienė (*Настасія Семеновая Михайловича*) – donacija Šv. Pranašo Elijo cerkvei.

Orig.: než. *Reg.*: minima 1505–1535 m. kunigaikštienės Nastasijos Semionovienės nurodyme Slucko ir Koryliaus vaitams (Мікульскі, *Наданні князю Алелькавічаў*, Nr. 1, p. 196).

45. 1501 m. vasario 9 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija Šv. Elijo cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: АЮЗР, t. 1, nr. 35.

46. 1501 m. rugsėjo 7 d.⁷³ Kunigaikštis Semionas Michailovičius Olelkaitis (*Семень Михаилович*) su žmona Nastasija (*Настасею*) – donacija Slucko Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. ASPb, f. 238, ap. 2, k. 32, b. 9. *Publ.*: *Собрание древних грамот*, nr. 161, p. 373. *Orig. reprodukcija*: „Звучат лишь письменна...“ *К 150-летию со дня рождения академика Николая Петровича Лихачёва. Каталог выставки*, Санкт Петербург, 2012, p. 139.

47. Apie 1501 m.⁷⁴ Kunigaikštienė Ana Michailovienė Sanguškienė (*Анна Михайлова*) – donacija Derečino šv. Išganytojo cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Archiwum Sanguszków*, t. 3, nr. L.

48. 1502 m. kovo 1 d. Ivanas Jesmalovičius (*Иван Есмаловичъ*) su žmona ir vaikai – donacija Slucko Švč. Trejybės vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Reg.*: ОДАЗУМ, nr. 7.

49. 1502 m. gegužės 21 d.⁷⁵ Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – Pinsko šv. Demetrijaus Kankinio katedros fundacija.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Ревизия нуц*, Приложение, nr. 121.

⁷² Kunigaikštienė šaltiniuose minima 1501–1524 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 330–331.

⁷³ 1848 m. publikacijoje nurodyta ši data: rugsėjo 7 d., indiktas 5 (originalas nebuvo prieinamas, o reprodukcijoje nėra dokumento baigiamosios dalies). Indiktas 5 atinka 1501 m.; kunigaikštis Semionas Michailovičius šaltiniuose minimas bent nuo 1486 m., o mirė – 1505 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 330.

⁷⁴ Dokumente datos nėra, ji nustatyta publikacijoje.

⁷⁵ Publikacijoje klaidingai nurodoma 8010 m. – turi būti 7010.

50. 1502 m. rugsėjo 1 d.–1503 m. rugpjūčio 31 d.⁷⁶ Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Kupetičių Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц*, Приложение, nr. 11.

51. 1503 m. balandžio 21 d.⁷⁷ Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Leščės vienuolyno Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц*, Приложение, nr. 92.

52. 1504 m. vasario 19 d. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславскій*) – donacija Oršos šv. Mikalojaus cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 211.

53. 1504 m. spalio 28 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – Stavecko šv. Joakimo ir Onos cerkvės fundacija.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц*, Приложение, nr. 13.

54. 1505 m. balandžio 7 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurjevičius (*Михайль Ивановичъ Юрьевича*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 215.

55. 1505 m. rugpjūčio 9 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurjevičius (*Михайло Ивановичъ Юрьевича*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: AZR, t. 1, nr. 217.

56. 1505 m. gruodžio 31 d.⁷⁸ Kunigaikštis Aleksejus Lvovičius Toločka (*Алексий Львовичъ Толочковъ внукъ*) – donacija Kijevo? Pečorų vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei, Gorkų šv. Mikalojaus cerkvei ir Buiničių Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: Археографический сборник, t. 2, nr. 5.

57. 1506 m. gegužės 18 d. Dvaro maršalas, Belsko ir Utenos seniūnas kunigaikštis Michailas Lvovičius Glinskis (*Михаиль Львовичъ Глинскій*) – donacija Vilniaus Švč. Dievo Motinos katedrai.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Reg.*: ОДАЗУМ, nr. 9.

⁷⁶ Publikacijoje klaidingai nurodoma 8011 m., indiktas 6. Turėtų būti 7011 m.

⁷⁷ Publikacijoje klaidingai nurodoma 8011 m., turėtų būti 7011 m., kurie atitinka 1503 m.

⁷⁸ Publikacijoje klaidingai datuota 1506 m.; dokumento nuoraše įrašyta 7014 m. gruodžio 31 d., indiktas 9. Šis indiktas apėmė 1505 m. rugsėį–1506 m. rugpjūtį.

58. 1506–1509 m., 1511–1518 m.⁷⁹ Brestovica (*въ Брестовицы*). Karaliaus maršalas Aleksandras Ivanovičius Chodkevičius (*Александръ Ивановичъ Ходкевичъ*) – donacija Supraslio (?) Apreiškimo Švč. Dievo Motinai vienuolynui.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 9, nr. 7.

59. 1507 m. balandžio 26 d. Melnikas. Ldk raštininkas, Skirsnemunės ir Vladimiro seniūnas Fedka Januškovičius (*Федко Янушковичъ*) – donacija Vladimiro Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų katedrai.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. LMAVB RS, f. 1, b. 46. *Reg.*: Jasas, nr. 171.

60. 1507 m. birželio 18 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 6.

61. 1507 m. rugsėjo 8 d.⁸⁰ Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) su žmona Vasilisa (*Василисою*), sūnumis Fedoru (*Федором*) ir Vasilijumi (*Василемъ*) – donacija Šv. Mikalojaus *na Gоре* vienuolynui⁸¹.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 8.

62. 1508 arba 1523 m. kovo 30 d.⁸² Radomlis (*въ Радомле*). Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – dvasininko paskyrimas / donacija Riasnės šv. Didžiojo Kankinio Teodoro Tirono cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 7.

63. 1508 m. liepos 4 d.⁸³ Kijevas. Kijevo vaivada, Černigovo ir Liubecko laikytojas Jurgis Mikalojaitis Mantautaitis (*Юрьи Михайловичъ Монтовтовича*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

⁷⁹ Dokumento nuoraše datos nėra. Intituliacijoje nurodo tuo metu buvęs karaliaus maršalu, kuriuo buvo 1506–1509, 1511–1549 m., žr. *Urządnicy centralni*, p. 87. Be to, žinoma, kad jis nuo 1518 m. buvo Astrynos, nuo 1522 m. – Vilkijos, nuo 1529 m. – Bresto ir kt. seniūnas. Todėl dokumentas apytikriai datuotinas 1506–1509, 1511–1518 m., kada Aleksandras Chodkevičius ėjo vien karaliaus maršalo pareigas.

⁸⁰ Publikacijoje klaidingai datuojama 1508 m.; dokumento nuoraše įrašyta 7016 m. rugsėjo 8 d., indiktas 11. Šis indiktas apėmė 1507 m. rugsėjį–1508 m. rugpjūtį.

⁸¹ Publikacijoje klaidingai pažymima, kad užrašomi žmonės Raseinių pavieta (*в Расенскомъ повете*), ir paaiškinama, kad Raseiniai yra miestas Lietuvoje. Dokumento nuoraše turima galvoje Riasno (*Рясно, Расна*) pavietas, buvęs Vakarinėje Mstislavlio dalyje, netoli Radomlio, žr. žemėlapi: В. Варонін, *Князь Юрай Лынгвеневиц*, p. 36.

⁸² Dokumento nuoraše įrašyta kovo 30 d., indiktas 11. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurjevičius valdė Mstislavlio kunigaikštystę 1499–1529 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 265–268; indiktas 11 atitinka 1508 ir 1523 m. kovo mėn.

⁸³ Dokumente įrašyta liepos 4 d., indiktas 11. Data nustatyta publikacijoje.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Reg.*: LZAK 17, nr. 5. *Publ.*: AZR, t. 2, nr. 38–1.

64. 1510 m. vasario 9 d.⁸⁴ Kijevas. Karaliaus dvarionis Ostafijus Ivanovičius Daškevičius (*Остафей Иванович Дашкевич*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: АЮ-ЗР, 1883, nr. VIII.

65. 1511 arba 1526 m. kovo 21 d.⁸⁵ Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичь Мстиславский*) – donacija Šv. Išganytojo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius (?), 1 antspaudas (než.). *Publ.*: АЮЗР, t. 1, nr. 58.

66. 1511 06 05. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федор Ивановичь Ярославичь*) su žmona Elena (*Оленою Семеновною*) – donacija (Pinsko šv. Mikalojaus Stebukladario cerkvei).

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 2(?) antspaudai, parašas (než.). *Publ.*: Грушевский, nr. X.

67. 1511 m. liepos 10 d.⁸⁶ Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичь Ярославичь*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Kupetičių Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: Ревизия пуц, Приложение, nr. 9.

68. 1511 m. gruodžio 24 d. Luckas. Kunigaikštis Jonušas Michailovičius Sanguška (*Янушь Михайлович Сонкгушковича*) su žmona Nastasija (*Настасьею, дочкою пана Семена Олизаровича*) – patvirtinimas / donacija Dermano vienuolyno Švč. Trejybės cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 11 antspaudų (než.). *Publ.*: *Archiwum Sanguszków*, t. 3, nr. CXX.

69. 1512 m. rugpjūčio 25 d. Kijevas. Michailas Pavša (*Михайло Павша*) su žmona Tekle (*Феклою*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai (než.). *Publ.*: 1) АЮ-ЗР, 1883, nr. X; 2) АЮЗР, t. 1, nr. 59.

⁸⁴ Dokumento nuoraše įrašyta vasario 9 d., indiktas 13. 1510 m. datuojama publikacijoje, daugiau duomenų apie šį dvarionį neturime.

⁸⁵ Dokumente įrašyta kovo 21 d., indiktas 14. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurevičius valdė Mstislavlio kunigaikštystę 1499–1529 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 265–268; indiktas 14 atitinka 1511 ir 1526 m. kovo mėn.

⁸⁶ Dokumente įrašyta 7019 m. liepos 10 d., indiktas 11, tačiau šis indiktas nesutampa su nurodytais 1511 m., o apėmė 1507, 1522 m. rugsėjį–1508, 1523 m. rugpjūtį.

70. 1513 m. balandžio 9 d. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федор Иванович Ярославич*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Pinsko Švč. Dievo Motinos Gimimo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, žr. LMAVB RS, f. 1, b. 383. *Reg.*: Jasas, nr. 198. *Publ.*: *Грушевский*, nr. XV).

71. 1513–1542 m. rugpjūčio 8 d.⁸⁷ Pinskas. Kunigaikštis Jurijus Semionovičius Olelkaitis (*Юрйи Семеновичь*) – donacija Družilovo šv. Mikalojaus cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц, Приложение*, nr. 45.

72. 1513 arba 1528 m. lapkričio 17 d.⁸⁸ Olevskas. Ivanas Nemiričius (*Иван Немиричь*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., 3 antspaudai (než.). *Publ.*: *Архивъ Юго-Западной России*, 1876, nr. IV.

73. Prieš 1514/1529 m.⁸⁹ Feliksas Fedorovičius Polozovičius (*Щастный Федоровичь Полозовича*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

Orig.: rusėnų k., 2 antspaudai (než.). *Publ.*: *Архивъ Юго-Западной России*, 1876, nr. III-a.

74. 1514 m. gegužės 29 d. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичь Ярославичь*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Leščės vienuolyno Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц, Приложение*, nr. 91.

75. 1514 m. rugsėjo 14 d. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичь Ярославичь*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija / suteikia valdas popui Vasilijui Demjanovičiui (*Василью Демьяновичу*).

Orig.: rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Грушевский*, nr. XVI.

76. 1514–1517 m.⁹⁰ Palenkės vaivada, karaliaus maršalas ir raštininkas, Breslaujos seniūnas Ivanas Semionovičius Sapiega (*Иоанъ Семеновичь Сопега*) – Kodenio šv. Arkangelo Mykolo cerkvės fundacija.

⁸⁷ Datacijoje įrašyta tik mėnuo ir diena. Kunigaikštis Jurijus Semionovičius Olelkaitis gimė 1492 m., bent nuo 1513 m. sutinkamas dokumentuose tarp kitų kunigaikščių, o mirė 1542 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 331–332.

⁸⁸ Nuoraše įrašyta ši data: lapkričio 17 d., indiktas 2. Publikacijoje manoma, kad dokumentas datuotinas XVI a. pirma puse (1514, 1529, 1543 m.). Tačiau 2 indiktas atitiko 1513, 1528, 1542 m. rugsėjį–1514, 1529, 1543 m. rugpjūtį.

⁸⁹ Nuoraše datos nėra. Žinomas tik 1514/1529 m. valdovo patvirtinimas, žr. АЮ–ЗР, 1876, nr. III–b.

⁹⁰ Ivanas Semionovičius Sapiega – dvaro maršalas 1504–1517 m., žr. *Urządnicy centralni*, p. 87, o Palenkės vaivada – 1514–1517 m., žr. ten pat, p. 237.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Reg.*: minimas 1540 (?) m. liepos 10 d. Povilo Ivanovičiaus Sapiegos patvirtinime (AVAK, t. 3, nr. 4).

77. 1515 m. gegužės 14 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – patvirtinimas / donacija Kupetičių Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Ревизия нуц, Приложение*, nr. 8⁹¹.

78. 1515 m. gegužės 14 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Fedor Iwanowycz Jaroslawowycz*) su žmona Elena (*Olenoiu*) – donacija Pinsko šv. Didžiojo Kankinio Teodoro Tirono cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Грушевский, Пинские акты*, Nr. XVII.

79. 1515 m. gegužės 19 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) – donacija Kupetičių Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Ревизия нуц, Приложение*, nr. 10.

80. 1515 m. rugpjūčio 24 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михаило Ивановичъ*) – donacija Mstislavlio šv. Anupro cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Nuor.*: RVSAА, f. 389, ap. 1, b. 106, l. 503v.

81. 1515 m. rugsėjo 25 d.⁹² Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Vilniaus Švč. Dievo Motinos katedrai.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 6, nr. 6.

82. 1516 m. gegužės 8 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Pinsko (?) šv. Tėvų Antanazo ir Kirilo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Ревизия нуц, Приложение*, nr. 49.

83. 1517 m. vasario 26 d. Piskas. Ivaška Fedkovičius Polozovičius (*Ивашко Федьковичъ Полозовича*) su žmona Nastasija (*Настасьею Стефановною Мутушича*) ir sūnumi Andrejumi (*Андреемъ*) – donacija Kijevo atsiskyrėlių šv. Mikalojaus vienuolynui.

⁹¹ Šiame dokumente minimas kunigaikštienės Marijos Semionovienės Olelkienės dovanojimas tai pačiai cerkvei, tačiau apie buvusį dokumentą nėra užsimenama.

⁹² Publikacijoje klaidingai datuota 1516 m.; dokumento nuoraše įrašyta 7024 m. rugsėjo 25 d., indiktas 4. Šis indiktas apėmė 1515 m. rugsėjį–1516 m. rugpjūtį.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, žr. ASPb, Бумаги Археографической комиссии, Акты Киевской казённой палаты, nr. 9. *Reg.*: LZAK 17, nr. 9. *Publ.*: 1) *АЮ-ЗР*, 1883, nr. XII; 2) *АЮЗР*, t. 1, nr. 66.

84. 1517 m. balandžio 20 d. Brestas. Voluinės žemės kaštelionė Agafija Piasečinskienė (*Агапія Пясечинская*) – Torokansko Švč. Trejybės cerkvės ir vienuolyno fundacija.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (než.). *Publ.*: AVAK, t. 11, nr. 5.

85. 1518 arba 1533 m. vasario 3 d.⁹³ Minskas. Vilniaus raktininkas ir Krasnosielsko laikytojas Grigorijus Isajevičius Hromyka (*Грыгоры Ісайевіч Хромыка*) – donacija Minsko šv. Mikalojaus Stebukladario cerkvei.

Orig.: rusėnų k., 4 antspaudai (než.). *Publ.*: AVAK, t. 33, nr. 15.

86. 1518 m. vasario 12 d. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Pinsko šv. Mikalojaus Stebukladario cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai (než.). *Publ.*: *Ревизія пуцц*, Приложение, nr. 113.

87. 1518 m. vasario 18 d. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Pinsko šv. Didžiojo Kankinio Teodoro Tirono cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai (než.). *Publ.*: *Ревизія пуцц*, Приложение, nr. 18.

88. 1518 m. vasario 20 d. Turovas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федор Иванович Ярославич*) su žmona Elena (*Оленою*) – patvirtina donacijas Turovo ir Pinsko vyskupijai.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, žr. LNM, R-2789.

89. 1518 m. kovo 25 d. Pinskas. Kunigaikštienė Elena Fedorienė Jaroslavičienė (*княгини князя Федоровая Ивановича Ярославича княгини Елена Семеновна Олелковича*) – testamentas (?) / donacija Pinsko Švč. Dievo Motinos Gimimo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. LNM, R-847. *Nuor.*: LVIA, f. 597, ap. 2, b. 84, l. 1; b. 85, l. 1. *Publ.*: 1) AZR, t. 5, nr. 5; 2) *Ревизія пуцц*, nr. 54.

90. 1518 m. kovo 25 d. Pinskas. Kunigaikštienė Elena Fedorienė Jaroslavičienė (*княгини князя Федоровая Ивановича Ярославича княгини Елена Семеновна*

⁹³ Dokumento nuoraše įrašyta vasario 3 d., indiktas 6. Grigorijus Isajevičius Hromyka buvo Vilniaus raktininkas 1508–1533 m., žr. *Urzednicy centralni*, p. 124, 211. Indiktas 6 atitiko 1518 ir 1533 m. vasario mėn.; Hromyka mirė 1533 m. birželio 30 d., žr. ten pat, p. 124.

Олелковича) – testamentas (?) / donacija Leščės vienuolyno Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц*, Приложение, nr. 94.

91. 1518 m. spalio 25 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федор Иванович Ярославич*) – donacija Pinsko šv. Mikalojaus Stebukladario cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. LNM, R-2791. *Nuor.*: RGB RS, f. 256, k. nr. 72, b. 8, l. 8.

92. 1518 m. gruodžio 15 d. Ivanas Polozovičius (*Иваика Полозовичъ*) su žmona Anastasija (*Настасьею*) ir sūnumi Levu (*Львомъ*) – donacija Kijevo šv. Sofijos katedrai.

Orig.: rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai (než.). *Reg.*: ОДАЗУМ, nr. 16.

93. 1519 m. Sena. Fedka Chrebtavičius (*Федко Хребтович*) – donacija Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, žr. NIAB, f. 147, ap. 2, b. 175, l. 1699.

94. 1519 m. balandžio 8 d. Berezovecas (*въ Березовъцы*). Ana Ivanovienė Aleksandravičienė (*Аньня Ивановая Александровича*), Kmita Stretovičius (*Кмита Стретовичъ*) su žmona Zuzana (*Зузанъною*), sūnumis Fedoru (*Федоромъ*), Vasilijumi (*Василемъ*) ir Ivanu (*Иваномъ*) – Berezoveco pilies Švč. Trejybės cerkvės fundacija.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: Мікульскі, *Беларускія граматы*, nr. 2, p. 177–178⁹⁴.

95. 1519 m. balandžio 8 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija Stavecko šv. Joakimo ir Onos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: *Ревизия пуц*, Приложение, nr. 14.

96. 1519 m. birželio 14 d. Vilniaus kaštelionas, etmonas etc. kunigaikštis Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis (*Константинъ Ивановичъ Острожскій*) – donacija Naugarduko šv. Kankinių Boriso ir Glebo katedrai.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Reg.*: ОДАЗУМ, nr. 17.

97. 1519 m. liepos 1 d. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславскій*) – donacija Šv. Išganytojo cerkvei.

Orig.: rusėnų k., 1 antspaudas (než.). *Publ.*: АЮЗР, t. 1, nr. 70–1.

98. 1520 m. kovo 25 d. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) – donacija Leščės vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

⁹⁴ Šio dokumento autentiškumas kelia abejonių, kadangi kai kurios formuliaro dalys netipinės: invocacija, naracija, taip pat terminas „fundovali“.

Orig.: rusėnų k., pergamentas (než.). *Publ.*: 1) *Ревизия пуц*, nr. 53; 2) ten pat, Приложение, nr. 93.

99. 1520 m. gegužės 4 d. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) – donacija Leščės vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: 1) *Ревизия пуц*, nr. 55; 2) ten pat, Приложение, nr. 95.

100. Apie 1521 m.⁹⁵ Ivaška Belikovičius (*Ивашко Сухак Ходьков сын Беликовича*) – donacija Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius, 6 (?) antspaudai, žr. NIAB, f. 147, ap. 2, b. 175, l. 1399. *Nuor.*: ten pat, l. 1227. *Publ.*: AVAK, t. 11, p. 11–12.

101. 1522 m. liepos 4 d. Vilnius. Trakų vaivada ir etmonas kunigaikštis etc. Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis (*Костентин Иванович Острозкии*) su žmona Tatjana (*Татьяною Семеновною Голианскою*) ir sūnumi Ilja (*Ильею*) – donacija Vilniaus Švč. Dievo Motinos Ėmimo į Dangų katedrai.

Orig.: rusėnų k., 10 antspaudų (než.). *Nuor.*: 1) LVIA, f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80–81; 2) LMAVB RS, f. 43, b. 17992. *Publ.*: *Собрание древних грамот*, nr. 33.

102. 1523 m. gruodžio 15 d. Pinskas. Sofija Kornilovienė (*Софья Корнилова Туровая*) – donacija Pinsko Švč. Dievo Motinos Gimimo katedrai.

Orig.: rusėnų k., popierius, 5 antspaudai, žr. AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1. *Publ.*: Мікульскі, *Беларускія граматы*, p. 179–180.

103. 1525 m. sausio 22 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславскии*) – donacija Mstislavlio šv. Anupro cerkvei.

Orig.: rusėnų k., popierius (?), 1 antspaudas (než.). *Nuor.*: RVSAА, f. 389, ap. 1, b. 106, l. 503v–404.

104. 1526 m. vasario 25 d. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k., 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 9.

105. 1526 m. gegužės 8 d.⁹⁶ Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

⁹⁵ Dokumente datos nėra. Datuojama apytiksliai pagal testacijoje minimą Laurušavo vienuolyno archimandritą Prokomijų, sutinkamą kitame 1521 m. dokumente, žr. А. Котельников, *Вклады в Лавришевский монастырь от основания (ок. 1250 г.) до принятия унии в 1596 г.* (http://www.bogoslav.ru/text/print/2973415.html#_ftnref144 [žiūrėta 2018 01 10]).

⁹⁶ Dokumento nuoraše įrašyta gegužės 8 d., indiktas 14. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurevičius valdė Mstislavlio kunigaikštystę 1499–1529 m., žr. J. Wolff, *Kniazowie*, p. 265–268, o indiktas 14 atitinka 1511 ir 1526 m. gegužės mėn. Publikacijoje pasirinkti 1526 m. pagal vėlesnį dokumento patvirtinimą.

Orig.: rusėnų k., 1 antspaudas (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 10.

106. 1526 m. rugpjūčio 18 d. Bali. Gardino žirgininkas Bogdanas (*Богданъ*), Ivanas (*Иванъ*), Lukašas (*Лукашъ*), Markas (*Марко*), Grigorijus (*Григорій*), Michailas (*Михайло*) ir Pavelas (*Павель*) Grinkevičiai (*Гринкевичи*) ir kt. – donacija Bali šv. Išganytojo cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: AVAK, t. 7, nr. 3.

107. 1527 m. rugsėjo 1 d.–1528 m. rugpjūčio 31 d.⁹⁷ Bogdanas Borščevičius (*Богданъ Борщевичъ*) su žmona Aksinija (*Аксиньею*) – donacija Pustynkos vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Orig.: rusėnų k. (než.). *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 2, nr. 12.

Galimi falsifikatai⁹⁸

– 1396 m. Polockas. Polocko kunigaikštis Jaroslavas Iziaslavovičius (*Ярослав Изаславович*) – donacija Polocko šv. Boriso ir Glebo vienuolynui.

Fals.: rusėnų k., 1 antspaudas. *Publ.*: *Полоцкие грамоты*, t. 1, nr. 33. Apie falsifikatą plačiau žr. *Полоцкие грамоты*, t. 2, 2015, p. 49–52.

– 1431 m. balandžio 25 d. Semiatičiai. LDK paiždininkis Alekna Kmita Sudimantaitis (*Алексей Кмыта Судымонтович*) iš Chožovo su žmona Fedora (*Феодора*) – Semiatičių Švč. Trejybės cerkvės fundacija.

Fals.: rusėnų k., 1 antspaudas. *Publ.*: AVAK, t. 2, nr. 1.

– 1433 m. liepos 6 d. Suliatičiai. Ana Vėževičienė (*Глебовая Вяжевич, Рочкова дочка, прозвищемъ Милохна Анна*) – donacija Suliatičių šv. Kankinės Barbaros cerkvei.

Fals.: rusėnų k., 1 antspaudas. *Publ.*: AVAK, t. 11, nr. 3.

– 1476 m. sausio 24 d. Vozovas. Slucko kunigaikštis Jurijus Olelkaitis (*Юрий Олелкович*) – donacija Vozovo Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Fals.: rusėnų k., 1 antspaudas. *Nuor.*: AGAD, AR, dz. VIII, b. 436, l. 1⁹⁹.

⁹⁷ Dokumento nuoraše įrašyta 7036 m., indiktas 1.

⁹⁸ Šie dokumentai į tyrimą neįtraukti.

⁹⁹ Žinomas vėlyvas, tikėtina, XIX a. nuorašas be jokių patvirtinimo priemonių. Tikėtina, kad buvo nurašytas tvarkant archyvą. Nuorašo viršuje pažymėta, kad nurašyta nuo autentiško dokumento: *kopia z autentyku*. Nuoraše įrašytas 1476 m. datuojamo dokumento tekstas ir po juo pažymėjimas, kad šis 1689 m. buvo įrašytas į Mozyriaus pilies teismo knygą, o 1793 m. – į Slucko. Tekstas yra perrašytas

– 1502 m. birželio 24 d.¹⁰⁰ Minskas. Semionas Kozličius Ležaka (*Semen, prozwiszcze Kozlicz Ležaka*) – patvirtina brolio Oniškos (*Oniszko*) donaciją Minsko Kristaus Žengimo į Dangų vienuolynui.

Fals.: rusėnų k. *Publ.*: Мікульскі, *Найдаўнейшыя менскія граматы*, Nr. 4.

– 1507 m. kovo 27 d. Smolevičiai. Didysis etmonas Konstantinas Ostrogiškis (*Konstantyn kniaz Ostrowsz*) – Smolevičių šv. Mikalojaus cerkvės fundacija.

Nuor.: AGAD, AR, dz. VIII, b. 544, l. 1–3. *Publ.*: *Археографический сборник*, t. 1, nr. 5. Apie falsifikatą plačiau žr. В. Насевич, Смалявіччына ў перыяд феадалізму, Памяць: *Гіст.-дакум. хроніка Смалявіцкага р-на і г. Жодзіна*, Минск, 2000, prieiga per internetą: <http://vln.by/node/93#2> [žiūrėta 2018 10 16].

– 1510 m. spalio 13 d. Supraslis. Aleksandras Ivanovičius Chodkevičius (*Александръ, сын Ивана Ходкевича*) – donacija Supraslio vienuolynui.

Fals.: rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, žr. BiblCzart, perg. 541/1. *Publ.*: Maroszek, nr. 2. Apie falsifikatą plačiau žr. J. Maroszek, Rewelacyjne odkrycie nieznaných najstarszych dokumentów dla Białegostoku, *Białostoczczyzna*, 1/1999, s. 7–9.

– 1520 m. lapkričio 5 d. Naugardukas. Onoško Vitonizkis (*Оношко Витонизкии*) su sūnumi Andriejumi ir Fedoru (*Андреемъ и Федоромъ*) – donacija Laurušavo vienuolyno Švč. Dievo Motinos cerkvei.

Fals.: rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, žr. NIAB, f. 147, ap. 2, b. 175, l. 1666. *Publ.*: *Для лепшое твердосту*, 2018, Nr. 14.

lotyniškais rašmenimis ir neatitinka XV a. pabaigos–XVI a. pradžios rusėniškų dokumentų surašymo tradicijos: klaidinga intituliacija ir datacija, panaudota nebūdinga terminija, užrašomo turto ribų aprašymas ir kt. Netikslumų galėjo atsirasti kelis kartus perrašant tekstą, tačiau yra per daug ryškūs, kad dokumentą galima būtų panaudoti tyrime. Todėl laikome jį falsifikatu.

¹⁰⁰Nuoraše įrašyta birželio 24 d, indiktas 5. Publikacijoje nekomentuojant datuojama pagal indiktą – 1502 m. Dokumento struktūra ir terminų naudojimas kelia abejonių dėl autentiškumo.

PRIVATE FOUNDATIONS AND DONATIONS
TO ORTHODOX CHURCHES AND MONASTERIES
IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
IN THE LATE 14TH–EARLY 16TH CENTURY

Mindaugas Klovas

Summary

The oldest foundation and donation related documents intended for Orthodox churches and monasteries and issued by private persons date back to the late 14th century. Until the mid-15th century only isolated documents are available, however starting with the 1440s the number of documents gradually increases up to the very beginning of the 16th century. In total, 107 documents are known (their register is presented in the article). Throughout the period under investigation most of the document drawers were regional dukes (mostly the Gediminids, several Rurikids), however, starting with the middle of the 15th century persons of noble descent were also recorded among the document drawers. 32 different locations where Orthodox churches and monasteries were provided for have been detected (mostly in the duchies of Kiev, Mstislavl, Pinsk, and Slutsk). The largest number of grants (15) were issued for the maintenance of Kiev Pechersk and Pustynsk monasteries which suggests of the importance of Kiev as the centre of religious authority. Document subscriptions indicate that most of the persons who wrote these documents were laymen.

The formular of the documents of this type underwent important changes in the middle of the 15 century and at the turn of the 16th century. First of all, in the mid-15th century important trends in the use of *corroboratio* (corroboration) and *testatio* (witnessing) formulae were recorded. *Corroboratio* was first detected in 1445 and soon became a customary section of the document. The principal *corroboratio* formulae were taken over from Latin documents, however, their distinctive feature was that almost half of the formulae in 1480-1528 had document transfer certificate which was not used in Latin documents. The introduction of *corroboratio* in the mid-15th century coincided with certain trends in other types of Ruthenian documents, however the emphasis on document transfer was much less frequent there. *Testatio* is detectable from 1465, however, it was not frequently used until the beginning of the 16th century. There was a variety of *testatio* formulae obviously borrowed from Latin documents. Two documents have the final part of the formula indicating “other witnesses” which was common of Latin formulae. *Testatio* in other types of Ruthenian documents was detectable from the late 14th century and starting with the mid-15th century it became a

customary section of the formular. In the middle of the 15th century the formular of foundations and donations was supplemented with *pertinentio* (transfer of rights) and obligation.

At the end of the 15th century the verbal *invocatio* (invocation), the clause of the “freedom of determination and common sense”, and *promulgatio* (promulgation) were introduced. The use of the verbal *invocatio* was rather uncommon as compared to Latin foundations which for the most part had that formula. The lack of the verbal *invocatio* could be considered as a certain peculiar feature of the Ruthenian GDL foundations. Most common were the Holy Trinity formulae typical of the Byzantine tradition, the Name of the Lord formulae, characteristic of the Latin documents, were less frequent. The clause of the “freedom of determination and common sense”, and *promulgatio* were adopted from Latin documents. In other types of private Ruthenian documents *promulgatio* was used from the mid-15th century, foundations and donations were the last ones to adopt this formula. By the beginning of the 16th century, however, it had become a part of most documents of this type. The influence of the Latin document is also evidenced by several documents dating back to the 1520s which were dated indicating *Anno Domini*. It is worth mentioning that by the 1510s *promulgatio* and *testatio* became commonly used and *corroboratio* was an almost mandatory section of the *formular*.

Taking into consideration the fact that the essential changes in the foundation and donation formular coincided with changes introduced in other Ruthenian documents that were apparently influenced by the Latin formular and the majority of document drawers were laymen, an assumption can be made that the Orthodox Church, despite the several century long knowledge of writing, had little impact on the dissemination of legal writing culture in the Grand Duchy of Lithuania in the 14th-early 16th century.